

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Ivana Havlíčková

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování

Pravděpodobný fenomén Křížové cesty v Moravské Třebové

Ivana Havlíčková

Bakalářská práce
2009

Za konzultace a odbornou pomoc při přípravě bakalářské práce děkuji jejímu vedoucímu Martinu Pavlíčkovi a oponentce Vladislavě Říhové.

Prohlašuji, že jsem tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb. (Autorský zákon), zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60, odst. 1 Autorského zákona, s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence k užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Litomyšli dne 10. 8. 2009

Ivana Havlíčková

Abstrakt

Tato práce se zabývá pravděpodobným fenoménem Křížové cesty v Moravské Třebové, která má výhradně sochařský charakter. V první části textu je věnována pozornost městu Moravské Třebové, její historii a významné sochařské výzdobě. Následně je popsán vývoj křížových cest a ikonografie křížové cesty obecně. V další části je pozornost soustředěna přímo na Křížovou cestu v Moravské Třebové a jsou detailně popsány všechny její části. Značná část práce je věnována obrazové příloze, která využívá historických pramenů a dokumentuje současný stav.

Klíčová slova

barokní sochařství – první třetina 18. století – Moravská Třebová – křížová cesta – pašije – kalvárie

Abstract

This thesis deals with presumable phenomenon of Moravská Třebová Calvary, which has uniquely sculptural character. In the first part the attention is paid to the city of Moravská Třebová its history and significant sculptural decoration. Consequently, the Calvary's development and its general iconography is described. The following part focuses directly on Moravská Třebová Calvary and gives a detailed description of all its components. The considerable part of the thesis is devoted to visual photographic supplement which employs historical sources and documents the present state.

Keywords

Baroque sculpture - the first third of the 18th century - Moravská Třebová - the way of the Cross – Passion - Calvary

Obsah

Úvodem	6
Urbanistické rozložení města	7
Založení města, zámek	7
Významná sochařská výzdoba v Moravské Třebové	9
Pravděpodobný fenomén Křížové cesty v Moravské Třebové	13
Historie a ikonografie křížových cest	14
Základní pojmy	17
<i>Křížová cesta</i>	17
<i>Utrpení Páně/Pašije</i>	17
<i>Kalvárie</i>	17
<i>Golgota</i>	18
Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie	19
„První dvě zastavení“: sousoší Loučení Krista s Pannou Marií a Kristus na hoře Olivetské	21
Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže	22
Moravskotřebovský Pašijový cyklus	25
Křížový vrch s Kalvárií	28
<i>K historii Kalvárie na Křížovém vrchu</i>	29
Kámen v Moravské Třebové jako „hlavní“ sochařský materiál	34
Jiří František Pacák (1670-1742)	35
Severin Tischler (1705-1743)	37
Závěr	39
Prameny	40
Seznam literatury	41
Seznam vyobrazení	43
Obrazová příloha	47

Úvodem

Tato práce se věnuje fenoménu Křížové cesty v Moravské Třebové, který však není přímo prokazatelný, ale lze jej předpokládat. Každá křížová cesta žije svým osobitým životem a to i ta, která není úplná, jako Křížová cesta v Moravské Třebové. Její neúplnost je patrná již na první pohled, a obtížněji se pak hledají její počátky či zastavení. Je cestou mystickou, tajemnou, která kdysi velkou měrou působila na člověka věřícího, však „zub času“ se na ní v mnohém podepsal a dnes k nám promlouvá jako celek bohužel už jen stěží, avšak možná o to silněji. Snažíme se zde jít po jejích stopách, jednotlivé části popsat, zařadit a zdokumentovat tak, abychom ji co možná nejlépe přiblížili dnešnímu člověku.

Křížové cesty se v minulosti snažily zachytit utrpení Krista, a to různou formou v různých dobách. Scény ze života Krista, Pašije, které znázorňovaly chvíle jeho utrpení, úzkostí a bolesti, patřily v minulosti k těm nejvíce vyhledávaným. V raném křesťanství se postava Krista v pašijových výjevech zobrazovala se slávou božského majestátu. Až teprve středověký člověk se snažil vcítit do postavy mučeného a trýzněného Krista. Totéž se dělo i v baroku, ze kterého pochází „naše“ cesta, kde navíc dramatické podání výjevů bylo posíleno nadsázkou formy a obsahu.

Urbanistické rozložení města

Pravidelnost městského plánu Moravské Třebové, jehož rozvrh je do značné míry dochován, ukazuje, že město bylo založeno na zeleném drnu v místě dosud neosídleném. Má tvar téměř přesného čtverce. Uprostřed města se nachází centrální čtvercové náměstí obklopené opět čtvercovými stavebními bloky. Čtvercové náměstí vymezují přední fasády domů, zatím co jejich hloubku určují ulice souběžně běžící v určité vzdálenosti od vnitřního pásu hradeb. Pravidelnost urbanistického rozvrhu města narušují pouze kostel a zámek. Nicméně budova kostela je začleněna do hradebního systému, který rovněž v pravidelném čtyřúhelníku obkličuje město, kdežto zámek prolomil hradební zdi, což svědčí o tom, že byl do městského organismu začleněn patrně o něco později.

Založení města, zámek

Město Moravská Třebová bylo založeno v roce 1257 Borešem z Rýzmburka, za vlády krále Přemysla Otakara II. Boreš z Rýzmburku dal „vytříbit“ prales, podle této činnosti byla nazvaná místní klikatá říčka Triebowkou, později Třebůvkou, která naplňovala valy s příkopem vodou. V roce 1257 pak vzniklo město nazvané Triebow, později Třebová. Na mapě Jana Amose Komenského už čteme počestný název: Moravská Třebová. První domy byly stavěny ze dřeva a hlíny, avšak od okamžiku založení řazeny do pravidelného půdorysu. Hrad ve městě vznikl již za Rýzmburků, byl tedy gotický a obsahoval v severozápadním rohu nádvoří hranolovitou věž s masivními zdmi.

V roce 1486 koupil Moravskou Třebovou Ladislav z Boskovic, ten byl však v té době duchovním na Petrově v Brně a musel si vyžádat papežský dispenu, aby byl zbaven duchovního stavu a mohl se ujmout svého majetku. Byl jedním z nejvzdělanějších českých šlechticů, studoval v Itálii, ovládal řadu jazyků a stal se jedním z prvních propagátorů nově přicházejícího slohu - renesance - na sever od Alp. V roce 1492 dal v novém slohu

přestavět starý hrad, nechal zvýšit původní gotickou věž, do zámku pak vedla vstupní brána s antikizujícím portálem s polosloupky a s nápisem: *Ladislav de Boskovicz et Nigromonte, Dominus castri huius , me construit sub Anno Domini 1492 (Ladislav z Boskovic a Černé Hory, pán tohoto zámku, mě postavil Léta Páně 1492).*¹ V témže roce se u nás uvádí další renesanční památka - zámek v Tovačově a teprve o rok později ostění oken Vladislavského sálu na Pražském hradě.

Vedle věže zámku v Moravské Třebové byly umístěné dva portrétní medailony Ladislava z Boskovic a jeho manželky Magdaleny z Dubé a Lipé. Oba jsou datované rokem 1495 a jedná se o jedny z nejstarších renesančních reliéfních portrétů u nás. Po požáru v roce 1840 byla brána přenesena do dnešní jižní části zámku a protože věž i kostelík museli být zbořeny, portrétní medailony byly osazeny na vnější stranu přenesené brány. Dnes se zde však nacházejí kopie originálů z umělého kamene, originály jsou dnes uloženy v lapidáriu Muzea v Moravské Třebové. Ze starého zámku Boskoviců se zachovaly interiéry východní části s klenutými místnostmi z roku 1492, které postavil Kašpar Gardiny a Jeroným Bubenský. Za Boskoviců zámek dostavěl poslední člen rodiny Jan po roce 1569, z této doby je zachována branka s kamenným ostěním, znakem sedmizubce a s nápisem.

Do vrcholné podoby, tak jak ji známe nyní, byl zámek dostavěn za Žerotínů, konkrétně Ladislavem Velenem ze Žerotína. Vyplývá to ze smlouvy z 20. 11. 1611 (dnes uložená v Národním muzeu v Praze)², kterou Ladislav Velen ze Žerotína uzavřel s italským stavitelem Giovanni Mottalou de Bonnamone. Ten zahájil ihned stavbu a dokončil ji v roce 1618, prakticky do nynější podoby. Po roce 1622 ještě Mottala ve výstavbě pokračoval až do roku 1630, avšak již za Lichtenštejnů, proto také na východní části zámku můžeme vidět lichtenštejnský znak.

¹ Loubal, Ladislav: Městská památková rezervace Moravská Třebová, *Moravskotřebovské vlastivědné listy*, č. 5, 1995, s. 3-7.

² Vladimír Nekuda, Jan Janák, Moravskotřebovsko-Svitavsko (Vlastivěda moravská). Brno 2002, s. 502.

Významná sochařská výzdoba v Moravské Třebové

Jak bylo již zmíněno, centrum Moravské Třebové tvoří jeho náměstí, čtvercové se symetrickým vyústěním ulic, tato dispozice je z doby založení města ve 13. století a zachovala se prakticky až do dnešních dnů. Domy byly původně dřevěné a proto velmi často podléhaly ničivým požárům, po nejzhoubnějším požáru v roce 1541 bylo město vystavěno z kamene a to za vydatné podpory rodu Boskoviců. Ten kdo si postavil nový dům z kamene, směl mít nad vchodem znak pánů z Boskovic (sedmizubec) a z Lipé (zkřížené ostery) a ve vstupní klenuté síni směl čepovat pivo, od tohoto právě název mázhauz.

Samotné výstavby domů se ujala skupina stavitelů, ke kterým patřil již zmíněný Kašpar Gardiny, Jeroným Bubenský a Ondřej Pffof a kameníci vedeni Conradem. Během několika let zde vzniklo v jednotném renesančním slohu celé městské centrum, které převážně ve svých vnitřních dispozicích zůstalo zachováno. Tyto mázhauzy jsou zajímavé nejen pro své hřebínkové klenby, ale také pro svou vnitřní výzdobu, převážně kamenického charakteru. Klenby jsou zdobeny kamennými svorníky, rozetami a konzolami, s rostlinnými, ornamentálními, zvířecími a figurálními motivy. Často se též objevují monogramy vlastníků domů, erbovní znaky, biblické nápisy a někdy i letopočty dostavby. Kamenné polychromované konzoly v domě č. 22, jsou vysoce plastické a jsou považovány za výtvarně nejhezčí a nejzajímavější. Na jedné straně je ležící andílek s lebkou a s přesýpacími hodinami a nápisem: *Hodie mihi, cras tibi (Dnes mně, zítra tobě)*³, na jiné straně je hlava šaška v bláznovské čepici s rolničkami - jde o jedno z nejstarších zpodobení tohoto typu u nás. Největším domem na náměstí byla budova radnice, s velkolepými přízemními i patrovými mázhauzy, s věží a dvorním traktem s renesančními psaníčky. Stavbu započal Harding, pokračoval v ní Jeroným Bubenský a dokončil ji Ondřej Pffof a kameník Conrad roku 1563.

Moravská Třebová byla v roce 1509 opevněna hradbami. Mezi vnější a vnitřní hradbou byl parkán, který byl zarostlý travou. Před hradbami byl

³ Loubal, Ladislav: Městská památková rezervace Moravská Třebová, *Moravskotřebovské vlastivědné listy*, č. 5, 1995, s. 4.

vodní příkop, který byl ohraničen valem. Ve městě byly čtyři brány: Horní brána byla v dnešní Cihlářově ulici č. 8 a 17, Dolní brána byla v ulici Dolní a byl na ní proslulý orloj, postavený mistrem Laurenzem z Litomyšle a to v roce 1544. Orloj měl dva ciferníky se sochami andělů a z horního okénka vykukoval muž, který vždy v celou zatáhl za provaz zvonku. Do věže v roce 1766 uhodil blesk a shořela, v roce 1846 byly odstraněny její poslední zbytky a dům byl přestavěn do nynější podoby. Třetí brána stála na dolní části Bránské ulice, ale byla nazývána jen fortanou. Čtvrtá brána byla s mučední věží, tzv. Marterturm, kde pracoval kat se svými pacholky. Je nutno zmínit jej, jelikož i on se podílel jakožto objednavatel na sochařské výzdobě sepulchrálního charakteru. Kat se jmenoval Lorenz Bohl a dal v roce 1690⁴ vytesat proslulý kamenný náhrobník svým rodičům. Je na něm znázorněn rytíř mávající katovským mečem, nyní je umístěn v lapidáriu na hřbitově. Tvorba náhrobníků se v Moravské Třebové těšila nemalé tradici a proto jim bude věnována ještě samostatná kapitola.

Aby se barokní umění v Moravské Třebové rozvinulo v nejkrásnější květy, bylo k tomu za potřebí dvou velkých pohrom. Tou první byla morová rána, po které vyrostl na náměstí dominantní mariánský sloup. Tou druhou pohromou byl ničivý požár, který vedl k nahrazení menšího a prostšího gotického kostela prostornější barokní stavbou, které však chybí náležitý odstup, aby mohla působit svými architektonickými tvary a tak se veškerá výzdoba soustředila do interiéru. První z nich znamená vrchol umělecké tvorby ve městě, vedl k tomu však mor roku 1715, který byl druhou největší epidemií, kromě velkého moru v roce 1542, kdy zemřelo na 2000 (?) lidí.

„První případ se vyskytl na předměstí koncem července roku 1715 a neopatrností následkem podceňování nebezpečí se nákaza rozšířila do vnitřního města. Když se začalo tušiti, co znamenají časté pohřby, byly případy úmrtí zatajovány, ba o výročním trhu 15. srpna se odbývala dokonce v domě na náměstí, kde leželi mrtví, posvícenská zábava. Konečně se nedala věc již déle tajiti a město bylo uzavřeno vojenským kordonem.

⁴ Martínková, Jana: Renesanční náhrobníky a lapidárium na hřbitově v Moravské Třebové, *Moravskotřebovské vlastivědné listy*, č. 5, Moravská Třebová 1995, s. 19-22.

Některým měšťanům se podařilo proniknout do Udánek a do Litovle a vrchnostensští úředníci se přestěhovali na Cimburk“.

Ve městě odděleném od okolního světa zuřila smrt, lidé zůstali bez potravy a boj s morovou epidemií byl stále těžší. O zásobování venkova se staral zámecký hejtman Fr. B. Spálovský a purkmistr Kerschner. Nejvíce potravin dodaly Svitavy, Březová, Jevíčko, Mohelnice, Lanškroun, Šumperk a baron Šubíř.

„Nakažení byli umístěni v jarmarečních boudách. Byly vybiti psi, zavřeny školy a hostince, mše se sloužily pod radniční věží. Na zdolání epidemie nestačil domácí lékař, proti němuž vznikl odpor následkem pomluvy chirurgovy, že prý chce vyhubit celé město tím, že roztrušuje všude zapáchající prášek. Zemský hejtman poslal nového lékaře a chirurga, ale zdálo se, že i oni jsou proti epidemii bezmocní. Mrtvoly se polévaly vápnem, pochovávalo se v noci, a když byl vezen mrtvý ve dne, byli chodci upozorňováni zvonkem, aby se vyhnuli. Vozy i lidé k tomu určení byli označeni červeným křížem, vymřelé domy černým křížem a nábytek z nich byl spálen. Pochovávalo se na jih od hřbitova, potom u kříže na Novosadech, pak v zahradě v Lanškrounské ulici (dolní část ulice presidenta Beneše) a nakonec „na trávníku“ ve třech vrstvách do šachet zhloubi jednoho a půl muže. Trhy se konaly vně města, nejprve nad novým rybníkem, potom u cihelny.

S chladnějším podzimním počasím prudkost epidemie ustávala. V říjnu slíbil shromážděný lid na výzvu děkanovu, že postaví děkovný sloup P. Marii a bude uctívat patrony morové, bude slavit den, kdy mor ustane, a každou sobotu se bude modlití litanií k P. Marii. V lednu 1716 mor přestal. Zemřelo přes 900 lidí“.⁵

V červenci 1717 byl položen základní kámen k morovému sloupu a do roku 1720 jej vytvořil Jan Sturmer z Olomouce. Je zdoben sochami morových patronů, nápisy a na vysokém sloupu krásnou sochou P. Marie Immaculaty. V horní řadě světců to jsou: Josef s Ježíškem, Antonín Paduánský rovněž s Ježíškem, následuje Petr s velkým křížem a Jan Nepomucký. V dolní řadě pak Šebestián se šípy v těle, Roch s morovými ranami, František Borgiaš

⁵ Hikl, Rudolf: Moravská Třebová náčrt jejích dějin, Brno, 1949, s. 78-79.

s kardinálským kloboukem a Karel Boromejský. Dole pak v jeskyňce leží svatá Rozálie, rovněž patronka proti moru.

Díky živelným pohromám v těchto dobách město Moravská Třebová velmi zchudlo, chátralo a osiřelo, došlo k velkému hospodářskému úpadku. Na poli stavebním byli téměř všechny aktivity pozastaveny, až na stavby církevní, pořizované s přispěním vrchnosti. Tyto památky se výrazně zapojily do stavebního vývoje města a jeho barokní tváře.

Pravděpodobný fenomén Křížové cesty v Moravské Třebové

Živelné pohromy za sebou zanechávaly smrt, zničená obydlí, zpustlou krajinu, smutek, pláč a beznaděj. Jedinou útěchou člověka v těchto těžkých dobách byla víra. Bůh byl poslední spásou ve světě plném hořkosti. V těchto pohnutých dobách se právě Křížový vrch stal oblíbeným místem zbožných měšťanů.⁶ Místem vzdáleným všemu ruchu běžného života, které přímo lákalo k nábožnému rozjímání.

Křížová cesta dnes působí jako neúplná, její dvě zastavení jsou od sebe nerovnoměrně vzdálena a kaple jsou v současnosti prázdné. Navíc ve 2. polovině 20. století byla její křehkost a intimita narušena vybudováním hlavního silničního tahu, který Křížový vrch doslova odřízl od města samotného. Ve městě ležícím pod Křížovým vrchem můžeme tušit počátky Křížové cesty, která k němu vedla. Za místo ve kterém cesta začínala, nebo ze kterého se mohl věřící občan vydat k jejímu vrcholu, lze považovat děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Prvním zastavením této cesty je sousoší Loučení Krista a Panny Marie⁷ na mostě u zámku. Od tohoto zastavení vedla cesta přes Schody mrtvých ke hřbitovu, který byl z hygienických důvodů v roce 1500 přesunut z města ke dřevěnému kostelu na Křížovém vrchu. Starý hřbitov, který stával u děkanského kostela byl zrušen. Vstupní kamenná brána schodiště je zdobena nápisem: *Selig sind die Todten, die im Herr sterben (Blažení jsou mrtví, kteří zemřeli v Pánu)*, s letopočtem 1575 a znaky boskovického sedmizubce a moravské orlice. Ke hřbitovnímu kostelíku Nalezení sv. Kříže jsou přizděny renesanční kamenné náhrobníky. Četné sochařské památky jsou pak v celém areálu hřbitova a v blízkosti kostela. Pod kostelem na úbočí je druhé zastavení a to sousoší Kristus na hoře Olivetské. Nad ním, při cestě na Křížový vrch, jsou nad sebou ve stejných rozestupech rozmístěny čtyři centrální kaple, které měly v minulosti také výzdobu a tudíž sloužily též i jako zastavení. Co v nich přesně bylo nemůžeme s jistotou určit, ale je jisté, že do Křížové cesty patřil

⁶ Pechová, Oliva: Moravská Třebová – Městská rezervace státní památkové správy, Státní památková správa, 1957.

⁷ V literatuře též uváděno: Loučení se Krista s matkou.

ještě vyřezávaný Pašijový cyklus. Kde však byl na Křížovém vrchu přesně umístěn je zatím předmětem bádání a častých sporů. Samotným vyvrcholením celé cesty je monumentální sochařské dílo z období pozdního baroka, sousoší dramaticky pojaté Kalvárie.

Historie a ikonografie křížových cest

Počátky křížových cest jsou spjaty s františkány, kteří se od roku 1333 stali „strážci Božího hrobu“ v Jeruzalémě. Roku 1342 papež Klement VI. tuto jejich obětavou službu v péči o veškerá svatá místa (*Custodia Tereze Sanctae*) potvrdil. Díky františkánům se tato pobožnost institucionalizovala a rozšířila se do ostatních míst Evropy.

Poutníci přicházeli ke svatým místům už od počátku 4. století. Uctívání chrámu Božího hrobu, místa, kde byl vztyčen Kristův kříž, křížové cesty (*Via Dolorosa*) a Olivetské hory od těch dob pokračovalo, a to i bez ohledu na to, zda jde o místa historicky prokázaná z dějin spásy nebo ne. Vznik pašijových témat sahá do raného středověku a souvisí se snahou názorně představit věřícím („ad instructionem laicorum“) důležité etapy z Kristova života. Pokud případné zásahy do architektonické zástavby měli za důsledek změny vedení ulic, či přeložení křížové cesty, průvody poutníků se pak přeorientovaly jinam i přesto, že nová místa nebyla posvěcena dějinami. Pouť do Palestiny byla v každém případě chápána jako bohulibý čin, a tak nebylo důležité v které uličce Ježíš nesoucí kříž poprvé nebo podruhé upadl. Teprve roku 1540 stanovili františkáni v Jeruzalémě jednotlivá zastavení křížové cesty, bylo jich čtrnáct. Jejich počet ale i nadále kolísal a zastavení byly často ještě rozsáhlejší. Konec nekodifikované ikonografie a zastavení o různém počtu nastal až v roce 1731, za papeže Klementa XII., který též potvrdil, že křížová cesta může být v každém kostele. Čtrnáct zastavení pak odkazuje k těmto událostem: I. Pilát odsuzuje Ježíše na smrt, II. Ježíš na sebe bere kříž, III. Ježíš poprvé padá pod křížem, IV. Ježíš potkává svou matku Marii, V. Ježíšovi pomáhá Šimon z Kyrény, VI. Veronika podává Ježíšovi roušku, VII. Ježíš padá podruhé pod křížem, VIII. Ježíš potkává a utěšuje ženy,

IX. Ježíš potřetí padá pod křížem. Následuje vlastní ukřižování, které tvoří scény: X. Ježíš je zbaven šatu, XI. Ježíš je ukřižován, XII. Ježíš umírá na kříži, XIII. Ježíš je sňat z kříže, XIV. Ježíš je uložen do hrobu.

Snaha věřících co nejvíce se ztotožnit s utrpením Krista krácejícího na Kalvárii vedla v 15. století ke vzniku křížových cest, kde lidé spoluprožívali jednotlivé epizody jeho cesty utrpení. Právě křížové cesty s řadou zastavení pak měly většímu počtu věřících umožnit nábožný zážitek *imitatio Christi* – meditativní následování Krista v utrpení, doprovázené modlitbou.⁸ Myšlenka vzniku takovéto cesty se opírá právě o putování poutníků na jednotlivá místa v Jeruzalémě. Zasludou františkánů byly v Evropě vytvářeny souvislé křížové cesty před poutními místy, na vrcholech hor s kaplemi, na kalváriích nebo na hřbitovech. Františkáni také obdrželi privilegium k budování takovýchto zastavení křížové cesty na územích podléhajících jurisdikci katolické církve. Velký vliv na rozšíření křížových cest po Evropě mělo obsazení Svaté země Turky a tím částečné zamezení křesťanských poutí, jelikož se staly nebezpečnými a nákladnými. A tak v prostředí Evropy vznikla myšlenka vytvořit jakýsi „nový Jeruzalém“, v němž by mohly zástupy věřících napodobovat (*imitatio*) a spoluprožívat utrpení Pána (*compasio*). Symbolem křížové cesty jsou labyrinty v katedrálách v Remeši, Chartres či Amiensu, poukazující na složitost poutní cesty do Jeruzaléma.

Ačkoliv byla jednotlivá zastavení roku 1540 františkány stanovena, jejich počet se v historii často měnil. Nejstarší zastavení byla velmi prostá, nejdříve symbolická a pak označena sloupy. Již z 15. století známe zejména z Francie (Bretaň) monumentální kamenná sousoší líčící Kristovo utrpení. Pojem zastavení (*statio, station*) poprvé použil v roce 1472 ve svém kázání W. Wey. O podobu a uspořádání jednotlivých zastavení, jak je známe dnes, se nejvíce zasloužil Christian Cruys (kniha *Theatrum terrae sanctae*, 1590).⁹ Nejstarší ve střední Evropě byly křížové cesty na „hoře Jeruzalém“ v Lübecku (1468) a v Norimberku, kde po roce 1490 Adam Krafft vytvořil před kaplí Božího hrobu sedm zastavení¹⁰. Myšlenka vcítění se do Kristovy

⁸ Košvanec, Aleš: Křížové cesty v Nových Hradech u Litomyšle a ve Stárkově. Bakalářská práce. Litomyšl 2008, s. 8-9.

⁹ Royt, Jan: Slovník biblické ikonografie. Praha 2007. s. 223.

¹⁰ Ziehr, Wilhelm: Kříž. Symbol – zobrazování – význam. Kostelní Vydří 1997.

útrpné cesty byla také realizována v křížových cestách a Kalváriích v hornaté krajině v Piemontu v severní Itálii od konce 15. století. V Zápálpi byl podobný areál vytvořen v Polsku, Kalwaria Zebrzydowska, postavena okolo roku 1600. Od konce 18. století počet zastavení stoupal až ke konečnému počtu čtrnácti scén za sebou. Ve 20. století se pak objevila snaha vytvořit zastavení patnácté se scénou Zmrtvýchvstání Krista.

Zejména v období baroka byly hory a Kalvárie zakládány u většiny větších měst v Čechách k „povzbuzení katolické víry“. Nejrozsáhlejší areál nalezneme ve Vambeřicích. Zakladatelem je dvojnásobný poutník do Svaté země Daniel Paschasius Osterberger von Osterberg. „Vambeřický Jeruzalém“ má dnes 79 zastavení, vystavěných v průběhu 17.-20. století.¹¹ Jeden z nejstarších poutních areálů křížové cesty u nás je v jihočeském Římově. Byl vybudován českokrumlovskými jezuity v období od roku 1648 až do 1. čtvrtiny 18. století, a to pravděpodobně ve dvou etapách. Obsahuje 25 zastavení křížové cesty a loretánskou kapli s ambity. Ve velkých kaplích jsou umístěny dřevěné sochy představující utrpení Kristovo, které doplňují nástěnné malby a závěsné obrazy. Ve volné přírodě areálu jsou pak umístěny kamenné sochy Krista na Olivetské hoře se sochami spících apoštolů (okolo 1660). Podobně bohatý areál s 29 zastaveními je ve Starém Hroznatově, datovaný 1664-1688/9. Zastavení tvořily výklenkové kaple, ve kterých bylo umístěno na 130 dřevěných polychromovaných soch v životní velikosti. Významná je též Kalvárie s kaplí Bolestné Panny Marie a zastavení křížové cesty tvořící dominantu nad Českým Krumlovem. Dále je to Kalvárie v Česticích, kaple s pašijovými výjevy vedoucí ke klášteru na Hoře Matky Boží v Králíkách, nebo zastavení Křížové cesty v Jaroměřicích u Jevíčka a mnohé další.

¹¹ viz pozn. č. 7.

Základní pojmy

Křížová cesta

(Lat. *via crucis*, též *via dolorosa* - „*bolestná cesta*“.) Je to cesta, kterou Ježíš v Jeruzalémě prošel se svým křížem. Vedla od pretória (sídla římského guvernéra), kde byl Ježíš odsouzen k smrti, na Golgotu, kde byl ukřižován. Přesná trasa není známá, ale již v době křížáckých výprav byla v souladu s tradicí navržena trasa, která vychází z předpokladu, že sídlo guvernéra bylo v pevnosti Antonia, nacházející se v blízkosti chrámu.

Utrpení Páně/ Pašije

(Lat. *passio* - „*utrpení*“, odtud zkomolením do češtiny – *pašije*, od slovesa *pati* – „*trpět*“.) V původním významu jde o vyprávění o utrpení a smrti Ježíše Krista. Označují se tak buď přímo evangelní vyprávění nebo příběhy, dramatické hry, liturgická čtení, hudební skladby či přímo umělecká vyobrazení, které se jimi inspirovaly a toto téma zpracovávají. Název pochází z prvního slova při předčítání či zpěvu pasáží evangelií při liturgii (*Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...* „Utrpení našeho Pána Ježíše Krista podle...“). Pašijová vyprávění představují Krista jako předpovězeného trpícího Božího služebníka, který svým utrpením naplňuje Písmo. Pašije začínají obvykle modlitbou Ježíše v Getsemanské zahradě, končí Ježíšovou smrtí na kříži a ukládáním do hrobu a jsou zaznamenány v evangeliích. Důraz, jaký evangelisté kladou na podrobné vylíčení Ježíšova utrpení a smrti, je pochopitelný v perspektivě jejich víry v jeho vzkříšení. Ježíš zde vystupuje jako trpící služebník, o kterém mluvil Izajáš, jako o očekávaném Mesiáši, vítězi nad zlem a smrtí.

Kalvárie

(Z lat. *calvariae locus* – „*místo lebky*“.) Je to překlad aramejského *golgota* - pahorek na němž byl Kristus ukřižován. Kristova Kalvárie znamená utrpení Kristovo na hoře Kalvárii. Později slovo dostalo význam dlouhého a strastiplného utrpení.

Golgota

(Aram. „lebka“.) Název vznikl podle tvaru popravčího vrchu. Je to místo, které kdysi leželo za jeruzalémskými hradbami a kde byl Ježíš ukřižován. Dnes na tomto místě stojí chrám Božího hrobu v Jeruzalémě.

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie

Děkanský kostel byl postaven ve druhé polovině 13. století. První zmínku o něm nalézáme ve zprávě, která je nyní umístěná v augustiniánské knihovně v Brně¹², již kolem roku 1270. Dispozice kostela je tedy raně gotická. Šlo o jednoduchý longitudinální, jednolodní plochostrapý kostel, zastřešený sedlovou střechou, krytou šindelem. V roce 1541 po požáru dal kostel obnovit Václav z Boskovic a pak Ondřej Pfoff postavil i faru, v roce 1584 za Jana z Boskovic i věž. U kostela byl až do konce 15. století hřbitov s kaplemi sv. Antonína a sv. Markéty, jejíž název byl pak přenesen na hřbitovní kapli na Křížovém vrchu, která byla později přejmenována na kapli Všech svatých. Je to dnešní lapidárium při východní zdi hřbitova. Kostel rozšířen při barokní přestavbě po roce 1726, kdy vypukl ničivý požár, který zachvátil celé vnitřní město a kostel vyhořel až do základů, a tak kníže Jan Adam z Lichtenštejna jej dal zcela přestavět. Nechal si poslat z Vídně svého architekta Antonia Maria Nicolae Beduzziho¹³, který pro stavbu průčelí použil některých návrhů Domenica Martinelliho.

Po dostavění kostela v roce 1729 vyvstala nutná potřeba vybavit kostel novým mobiliářem. Tuto zakázku získal sochař Severin Tischler¹⁴. Dále se na výzdobě podílel Jiří František Pacák a František Josef Seidl. Široce založená tvůrčí spolupráce těchto sochařů má za následek mnoho nejasností týkajících se určení autorství a přesnějšího časového zařazení. V poslední době hlouběji probádaný sochařský rukopis Severina Tischlera, nám umožňuje vyjasnit onu složitou situaci. Nejpůsobivější a pro nás nejdůležitější je oltář sv. Kříže a sv. Jana Nepomuckého, které jsou připisovány jak Jiřímu Františku Pacákovi, tak Severinu Tischlerovi, na základě slohové a formální analýzy.

¹² Loubal, Ladislav: Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy č. 5, 1995, s. 3-7

¹³ Macháčková Hana: Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Moravské Třebové. Malířská a sochařská výzdoba. (Magisterská diplomová práce). Brno 2006.

¹⁴ Martin Pavlíček: Severin Tischler - sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech, Olomouc 2008, s.26.

Boční oltář sv. Kříže sestává z alegorií Víry a Naděje (*Obr. 11-12*), které původně doprovázely obraz Ukřižovaného Krista, jenž byl později nahrazen jednoduchým misijním křížem. Socha Víry má u nohou model kostela, o který se opírá levou rukou, v pravé ruce drží kalich a kříž a je po pravici Krista. Naděje se v tanečním gestu lehce dotýká levou rukou kotvy, kterou má u nohou. V obou případech jde o dřevořezby s bílým štafírováním. Završení tvoří v nástavci monumentální figura Boha Otce s andílky v oblacích, se zeměkoulí, holubicí, v monumentálním gestu rozepjatých rukou a s cípem vlající draperie. Tato kompozice je srovnatelná, jen stranově obrácená, s kompozicí Boha Otce u sousoší Kalvárie na Křížovém vrchu. O autorství oltáře sv. Kříže, této monumentální sochařské práce, se vedly časté polemiky, většina se však shodla v jednom bodě, že jde o autora z braunovského okruhu (mohlo se však jednat o sochaře s pomocníky či o celou dílnu). Stejněmu umělci je pak připisována výzdoba kazatelny a oltáře sv. Jana Nepomuckého.

Emanuel Poche v polovině 20. století datoval oltář sv. Kříže do období po roce 1739 a sochy z oltáře přiřadil do souboru děl Braunova litomyšlského následovníka Jiřího Františka Pacáka. Stejný názor přijal i Miloš Stehlík, ten ale datoval oltář kolem roku 1730 a zvažuje i pomocníka, kterým by mohl být právě Severin Tischler. Uvažuje též o spoluúčasti Františka Josefa Seitla. Stejný názor měl i Oldřich J. Blažíček. V. V. Štech dokonce navrhl autorství Řehoře Thényho. Vedlo se i mnoho dalších diskuzí a následovaly i další studie. V nedávné době veškeré dosavadní příspěvky a poznatky shrnul Martin Pavlíček, který se zabýval tvorbou Severina Tischlera. Podle něho je archivně doložen jako autor čtyř byst evangelistů, které měly být umístěné na hlavním oltáři na konzolách¹⁵ a jeho dílem jsou i další části sochařské výzdoby (kazatelna a oltář sv. Jana Nepomuckého). Na základě stylového rozboru a nalezených archivních údajů lze sochařskou výzdobu oltáře sv. Kříže považovat za jednu z raných Tischlerových prací ve dřevě, vytvořenou kolem roku 1730. Při srovnání sochy alegorie Naděje se sochou Krále Davida ze Rtně v Podkrkonoší (Severin Tischler, asi 1730), můžeme dojít

¹⁵ Martin Pavlíček: Severin Tischler - sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech, Olomouc 2008, s.25.

k jednoznačnému názoru, že se jedná o stejného autora. Postoje, gesta, provedení tváří, vlasů a draperií jsou zcela identické.

Významným sochařem byl také olomoucký Jan Kammereit, jehož účast na výzdobě interiéru kostela je jednoznačně archivně doložena. Pro děkanský kostel vytvořil figury evangelistů, výzdobu hlavního a dvou bočních oltářů sv. Aloisia a Vincence. Jan Kammereit patří do generace malíře J. T. Suppera a je sochařem na přelomu první a druhé poloviny 18. století.

„První dvě zastavení“: sousoší Loučení Krista s Pannou Marií a Kristus na hoře Olivetské

Cesty ke křížovému vrchu byly často v minulosti vypraveny řadou soch znázorňujících utrpení Krista na jeho poslední cestě. V Moravské Třebové byla uskutečněna jen část myšlenky. Loučení Krista s Pannou Marií (*Obr. 14, 44-45*) je jedním z mála sousoší vázajících se ke Křížové cestě. Sousoší stojí na mostku při zámeckém mlýnu v ulici Jevíčská a bylo vytvořeno v roce 1722¹⁶ nákladem zámeckého hejtmána Neudecka. Jedním z možných autorů byl Ladislavem Loubalem navrhnut Jiří František Pacák.¹⁷ Toto tvrzení se však nezdá býti příliš pravděpodobné. Jako další autor je Josefem Tejklem zvažován František Josef Seitel,¹⁸ Pacákův žák, sochař působící v Moravské Třebové. Celková výška i se soklem je 308 cm a celková šířka 180 cm. Sousoší je tvořené figurou Krista na straně levé a figurou Panny Marie na straně pravé. Sochy stojí na soklu, který je umístěn na základové desce a jsou v životní velikosti. Obě esovitě prohnuté skulptury mají vertikálně zřasená roucha, ale styl kterým je draperie provedena určitě neukazuje na autora, který vytvořil Pašijový cyklus a Kalvárii. Kristus s matkou jsou zachyceni právě v onom momentu loučení, mají pootevřená ústa bolestnou úzkostí, oči sklopené žalem a po tváři jim kanou slzy. Panna Marie drží ve

¹⁶ Dochovala se datace na střední části soklu.

¹⁷ Loubal, Ladislav: Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy č. 5, 1995, s. 7.

¹⁸ Tejkl, Josef: Nové poznatky o vztahu Braunovy dílny k sochařské tvorbě ve východních Čechách. Praha 1988, s. 125.

své levé ruce šátek a druhou rukou se dotýká nastavené dlaně Krista, levou ruku má Kristus na hrudi, což do značné míry podporuje bolestné gesto jejich tváří. Panna Marie má roušku a Kristus je prostovlasý.

Sousoší Krista na Olivetské hoře¹⁹ (Obr. 16, 48) může být považováno za druhé zastavení Křížové cesty. Je umístěno pod hřbitovním kostelem Nalezení sv. Kříže. Tato skupina byla na stráž přenesena ze zámeckého mostku. Její autor je neznámý a je datována pouze smrtí rytce Johanna Adama Denselbacha, jenž zemřel mezi léty 1718-1721 a vytvořil vedutu, na které je v rohu patrná část výjevu. Sousoší zobrazuje modlícího se Krista na hoře Olivetské, v momentě kdy se mu zjevuje anděl s kalichem hořkosti, na skalisku vyzděném z kamenů. Pod ním je klečící Kristus, který k němu vzpíná prosebně ruce. Figury jsou téměř životní velikosti a plné dramatického vzruchu. Jejich forma stojí již skoro na pomezí tvoření lidového umělce, který však svými city plně prožíval mystérium Kristova utrpení a úzkosti na hoře Olivetské.

Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže

Na jeho místě stál původně jiný dřevěný gotický kostelík, který byl v roce 1603 nahrazen novostavbou. Donátorem byl Ladislav Velen ze Žerotína, proto je jeho znak nad vchodem do kostela. Kostel má stále gotickou formu a jeho architektem je Andreas Balcer z Nisy. V souvislosti s přestavbou a z hygienických důvodů sem byl umístěn již zmíněný hřbitov, ke kterému se ještě vrátíme. Kostel je halový trojlodní typ, s vysokými hrotitými okny a hlavním gotickým portálem, zvenku je ukončen polygonálním presbyteriem a opatřen opěráky. Sakristie byla částečně zbarokizována, jižní portál je pozdně renesanční, z roku 1603. Renesanční je i dřevěná lomená kruchta s šestnácti malovanými Pašijovými výjevy, které na ni byly namalovány později v baroku, kolem roku 1661. Interiér kostela je zaklenut valenou klenbou a v rokoku strop vymaloval na Moravskotřebovsku působící Juda Tadeáš Supper. Téma fresky je Nalezení svatého Kříže, kde nad jámou

¹⁹ V literatuře též uváděno: „Skupina Olivetu“

se třemi kříži sedí na trůnu císařovna Helena a vedle ní arcibiskup Makarius udílí rozkazy k zjištění pravého Kristova kříže. Freska byla dokončena v roce 1775. Pozdně renesanční jsou i kostelní lavice, jejichž boční čela zdobí pilastry a táflování a které byly kolem roku 1630 dekorovány malovanými groteskami. Uvnitř kostelíku jsou za hlavním oltářem umístěny tři dřevěné kříže, které tam byly přeneseny z Křížového vrchu, kde stály původně. Na vnější zdi kostela a v bývalé empírové márnici, ze které je uděláno lapidárium se nachází náhrobníky a epitafy. Některé jsou výrazné výtvarné kvality a v Moravské Třebové se těšily velké tradici. Jejich tvorba spadá do doby od roku 1542 až do pozdního baroka. Některé z nich byly pak druhotně užity k vydláždění kostela. Ty které byly obrácené reliéfem vzhůru sloužily s největší pravděpodobností jako krycí desky hrobů, což by bylo pro období reformační typické. Po bitvě na Bílé hoře byly náhrobníky hromadně z kostelů odstraňovány, ničeny nebo druhotně použity jako schody či k vydláždění podlah. Z podlahy kostela byly pak náhrobníky vyzdvíženy v roce 1896, jak se dozvídáme ze zápisků Aloise Czerneho, který se jimi zabýval a popsal jich přes čtyřicet. Podrobně Czerny popsal náhrobky rodiny Litwitzů, které vynikají nad ostatními svojí uměleckou hodnotou a zachovalostí. Czerny též „zpopularizoval“ náhrobník rodičů již zmíněného kata Lorenze Bohla, který byl zasazen do východní zdi hřbitova. Náhrobky rodiny Litwitzů a další zachovalé byly přizděny na jižní zeď kostela za kamenný kříž, kde byly chráněny před vlivy povětrnosti. V roce 1911 byl však kostel kompletně předlážděn a našlo se množství dalších náhrobků a tak město přistoupilo ke zřízení již zmíněného lapidária. K tomuto účelu byla využita kaple sv. Markéty, která stála původně u děkanského kostela, známá též jako kaple Všech svatých, nacházející se u východní hřbitovní zdi. Více poškozené náhrobky byly pak umístěny u kostelní zdi. Otázce autorství byla podrobena skupina náhrobků rodiny Litwitzů, právě pro jejich příbuzenské vztahy s Ladislavem Velenem ze Žerotína. Jako nejpravděpodobnější autor se zdál být jeden z kameníků, který působil na Ladislavově dvoře. Ani u ostatních náhrobníků se nepodařilo zjistit autorství a na žádném nebyli ani nalezeny kamenické značky. Blíže víme jen, že vdané ženy mají zavinutou

hlavu, panny jsou prostovlasé s věncem a muži byli zobrazováni s knihou, jako s příručkou dobré smrti.

Další pozoruhodnou sochařskou výzdobou je kříž (*Obr. 20-21, 52*) stojící před kostelem, který je považován za jeden ze „šesti divů“ Moravské Třebové, ke kterým patří radniční věž stojící bez základů na průjezdu a právě tělo ukřižovaného, který ještě nemá ránu v boku, je to živé tělo bránící se smrti. V jedné německé povídce se to rýmuje: „Turm ohne Grund und Kristus ohne Wund“. Dílo pochází z roku 1753 a vytvořil jej sochař Ignác Sommer z Frýdlantu.

Moravskotřebovský Pašijový cyklus

Cestu k sousoší Kalvárie lemují čtyři kaple vybudované okolo roku 1723 za děkana Jana Antonína Sthera (Steyera). Jednoduché centrální stavby jsou komponované na trojúhelníkovém půdoryse, ale dynamika pojetí stavby je důkazem osobitosti autora. Mohlo by se jednat o stejného stavitele jako u kostela Kalvárie v Jaroměřicích.²⁰ Dále zůstává otevřena otázka výzdoby kaplí, které měly sloužit jako další ze zastavení Křížové cesty. Podle Miloše Stehlíka se lze domnívat, že v barokních kaplích byl Pašijový cyklus. S tímto tvrzením se ztotožňuje i Martin Pavlíček, který stejně jako Miloš Stehlík rozděluje soubor řezb do tří skupin podle námětu a to na výjev Krista na hoře Olivetské - celkem šest figur (Obr. 28 - 29, 57-59), Kristus a Kaifáš - dvě figury (Obr. 60-62) a Kristus korunovaný trním - jedna figura (Obr. 63-65). Z tohoto rozdělení, které je jednoznačné, vyplývá, že soubor mohl vyplnit pouze kaple tři. Co bylo v kapli čtvrté, pak zůstává otázkou. Podle Martina Pavlíčka se mohlo jednat o výjev Ecce Homo nebo Kristus padající pod křížem.

Nutno připomenout, že cyklus nebyl vytvořen přímo pro Moravskou Třebovou, ale že sem sochy byly na žádost děkana Sthera převezeny z Kunčiny. Z archivních zápisů od Aloise Czerneho se dozvídáme o tom, že děkan Sther v roce 1723 požádal o nejmilostivější povolení přestěhovat sochy nacházející se u kunčinského kostela blíže Moravské Třebové na Křížovou horu. Tato prosba byla vyřízena následovně: „*Staniž se, a nemáme pochybností, že přemístění zmíněných soch z kunčinského kostela blíže Třebové na tamní Křížovou horu bude k jejich větší cti a způsobí větší shromáždění lidu na tomto místě.*“ Dále se Alois Czerny zmiňuje, že může jít o sochy, které se v současnosti nacházejí při vnější straně presbyteria městského kostela. To by znamenalo, že již v roce 1899, sochy na Křížovém vrchu nebyly. V. V. Štech považoval jejich druhotné umístění při presbyteriu za původní, tímto pak vznikla další řada nejasností. To, že však byl soubor umístěn do kaplí nám vyvracejí další zápisky A. Czerneho vztahující se

²⁰ Pechová, Oliva: Moravská Třebová – Městská rezervace státní památkové správy, Státní památková správa, 1957.

k roku 1718. Zmiňuje se o čtyřech malých kaplích (stojících při stezce) s obrazy utrpení našeho Vykupitele. Ty ale nepochází z odkazu místní vdovy po zámeckém hejtmanu paní Elizabeth Mayer von Kempfenstein, jak uvádí Fritscher (obecní sluha, který sestavil Pamětní knihu Města Moravská Třebová a obcí dříve příslušných k tomuto dominiu), ale z laskavé nadace zřízené městským děkanem Stherem.²¹ Další důvod, který vyvrací umístění do kaplí, je skupina Krista na hoře Olivetské, která obsahuje celkem šest figur. Bylo by takřka nemožné tuto skupinu soch umístit pouze do jedné z kaplí, a rozdělením této skupiny by zase došlo k narušení námětu a sousoší by se pak pro běžného návštěvníka mohlo stát nečitelným. Jednou z možností, jak všechny sochy z tohoto výjevu vmístit do jediné kaple, a zachovat tak pyramidální kompozici, bylo zakotvení Ježíše podpíraného andělem a anděla s kalichem a křížem do zdiva nad spící apoštoly. Ani to však není příliš reálné, jelikož v soše nebyly nalezeny otvory pro možné čepování. Další možností je, že sousoší mělo sokl v podobě skaliska, na něm byl Kristus s andělem a pod ním apoštolové. Toto je snad jediný způsob, jak by se celé sousoší do kaple vešlo. Další otázkou zde též zůstává opakování se námětu Olivetské hory, která je už jednou o něco níže provedena v kameni. Z těchto faktů se můžeme domnívat, že převezené sochy (pokud byly umístěny přímo na Křížovém vrchu a nejedná se o mylný výklad) byly umístěny buď před hřbitovním kostelem sv. Kříže, nebo v něm. S tímto tvrzením se ztotožňuje i Josef Tejkl, který sousoší situoval též do hřbitovního kostela sv. Kříže, kde byl podle něho soubor umístěn jen dočasně. Toto tvrzení se zdá být nejpravděpodobnější, ale jedná se stále jen o hypotézu, které zatím nelze nikterak doložit. Z neznámých důvodů byly pak sochy přeneseny do výklenků při presbyteriu děkanského kostela. Nyní je soubor uložen ve františkánském klášteře v Moravské Třebové.

Další otázkou, která byla po dlouhý čas otevřena je autorství tohoto Pašijového cyklu. Miloš Stehlík spolu s restaurátorem Josefem Bartlem, který soubor v roce 1993/1994 restauroval, se pokusil problematiku autorství osvětlit. Stehlík soubor zařadil do 30. let 18. století. A jako autora skulptur

²¹ Czerny, Alois: K dějinám Moravské Třebové. Mittheilungen des Mährischen Gewerbe – Museum, Brünn 1899, s. 65-67.

zvažuje kromě J. F. Pacáka (1670-1742) také jeho syna Františka (1713-1757), ale rovněž Severina Tischlera (1705-1743?) a Františka Josefa Seitla (1704-1763). Alois Plichta zvažoval jestli by Pašijový cyklus z Moravské Třebové a sochy z Křenova nemohly být společnou prací dvou sochařů, z nichž jeden by se soustředil na tváře, ruce a nohy a druhý na draperii. Martin Pavlíček ve své aktuální studii věnované tvorbě Severina Tischlera, přiřadil Krista na hoře Olivetské k jeho dílu. Shledává zde mnoho podobného se sousoším Kalvárie. Např. u anděla, který podpírá Krista (Kristus na hoře Olivetské) je mnoho shodných znaků s lotry z Kalvárie. Výrazně klenutý hrudník s nápadnými žebry, vlasy anděla...Pavlíček považuje tento výjev za jednu z Tischlerových raných prací. U spících apoštolů můžeme pozorovat pro Tischlera typická „mandlovitá“ oční víčka. Skupina Krista před Kaifášem, působí odlišně, její forma je jednodušší, gesta ani výrazy nejsou podány naturalistickým způsobem tak, jak je tomu u Krista na hoře Olivetské. U této skupiny je autorství opět nejasné. Sochy připomínají tvorbu J. F. Pacáka, ale v úvahu připadá i František Josef Seitel. Již na první pohled jeví dílo značné odlišnosti a v celku celého souboru působí vytrženě. Provedení drapérie, jednoduchost záhybů a velké odlišnosti můžeme vnímat i u provedení tváří. Pro srovnání – tvář Krista korunovaného trním má plnější formy, víčka více plastická, nos hmotnější. U Krista od Kaifáše je tvář podána jemněji a subtilněji i celá figura vykazuje větší štíhlost a křehkost. Velké rozdíly lze pozorovat též v provedení rukou u obou Kristů a hlavně v napojení palce k zápěstí u Krista korunovaného trním, ačkoliv se na první pohled jeví jako ne úplně zdařilé, tyto ruce svázané provazy k nám promlouvají s větší dávkou naturalismu.

Křížový vrch s Kalvárií

Na vrcholu Křížové hory zakončuje křížovou cestu kamenná Kalvárie (Obr. 30-34, 41, 66-77). Přistupuje se k ní po schodišti z deseti kamenných stupňů a její architektonický rámec tvoří stěna výrazně konkávně a konvexně zvlněná. Stěna je členěna pilastry a polopilíři a ukončena výrazně profilovanou římsou. Tři kříže kamenné Kalvárie jsou přizděny přímo ke stěně, dva boční s lotry jsou na pilastrech nejvíce vystouplých a vyrůstají z kamenného soklu tvaru skaliska. Středový kříž nesoucí tělo znaveného Krista, též vyrůstá ze stejného skaliska, ale je mezi dvěma nižšími pilastry. Ježíš je na kříži přibit třemi hřeby. Jeho zemdlá hlava mu svou tíhou padá na hrud', víčka má přivřená, z rány v boku se valí krev, drapérie ovinutá okolo pasu se jakoby tetelí v lehkém větru. Lotři mají provlečeny paže za křížem a všechny končetiny přivázány ke kříži, který má polokulatá břevna. Jejich těla se svíjejí v bolestné křeči, každý má jinou podobu, avšak oba naklání hlavu k pravé straně, zatímco Ježíš má hlavu skloněnou ke straně levé. Tzn. že lotr po Kristově pravici přivrací tvář, levý ji od Ukřižovaného odvrací. Pod Kristovým křížem na straně pravé stojí sv. Jan se sepnatýma rukama. Na straně levé je postava Panny Marie, které po tváři kanou slzy. Obě figury stojí na pískovcových konzolách jednoduchého tvaru. Na samých rozích architektury jsou dvě postavy andělů, opět na soklech. Nad celým tímto výjevem se vznáší Bůh Otec na nebesích. Je umístěn ve středu římsy, obklopen andílky, oblaky a dotýká se zeměkoule pod kterou je holubice. Jeho monumentální gesto rozepjatých rukou a cíp vlající drapérie dodávají celému sousoší na dynamičnosti a expresivitě.

Křížový vrch se svou Kalvárií byl místem náboženským, poutním, ale i místem opředeným podivuhodnými příběhy a mystikou. Jedním z nich je příběh hrobu Anny Gromesové, který se nachází na hřbitově pod Křížovým vrchem, na němž se dočteme, že poprvé byla pohřbena 25.1. 1825 a podruhé 29. 6. 1934. *Jde o historii nešťastné lásky mezi Annou a jejím milým, synem purkmistra, Janem Herknerem. Anna si totiž musela vzít jiného, linhartického rychtáře, a za necelý rok po svatbě zemřela, snad žalem. Herkner v noci tajně její mrtvolu z hrobu vykopal a znovu pohřbil*

na Křížovém vrchu v místech, kde se kdysi scházeli. Postupně zřídil v těchto místech jakýsi park a v předvečer jejího svátku jej dal slavnostně osvětlit s nápisem „Annenruhe“ (Annin odpočinek) a k tomu všemu vyhrávala tlumeně sjednaná kapela. Teprve po více než 100 letech se při zemních pracech v parku našla Annina kostra a byla znovu pohřbena do původního hrobu. Tato událost inspirovala k novelistickému zpracování Jana Havelku a k románu pak Rudolfa Eichthala.²²

K historii Kalvárie na Křížovém vrchu

Vzhledem ke složitosti historie Křížového vrchu začíná kapitola delšími citacemi, které následně doplňuje autorský text.

K dějinám Moravské Třebové - Alois Czerny (citace překladů)

„Na strmé vyvýšenině, která se tyčí přímo u východního okraje města, ční a do daleka vládne nad okolní krajinou znázornění ukřižovaného Vykupitele „Tři kříže“. Tato skupina ukřižování „jak se dá zjistit z knihy dat (Datenbuch) Tobiasse Haschkeho, měla vzniknout ze dřeva na sklonku 16. století. Pak ji majitel panství Ladislav Velen ze Žerotína nechal kolem roku 1610 zhotovit z kamene sochaři Faulerem a Gatschnerem, kteří se zdržovali na jeho dvoře.“ (pozn. Pamětní kniha města Moravská Třebová a obcí dříve příslušných k tomuto dominiu. Sestavil Franz Fritscher, sluha obecní rady, Praha, 1868, s. 40.)

Těmto údajům ale odporuje jednak provedení figur, které nás odkazuje k barokní době, jednak písemné zprávy, které z této památky snímají její takřka 300letý nimbus. Dřevěný krucifix s dvěma lotry vznikl až k roku 1730 – nyní se nachází za hlavním oltářem hřbitovního kostela. Déšť, sníh a vítr jim nezaručoval dlouhou existenci a proto farář a děkan Johann Anton Stehr (1714-1746) uskutečnil sbírku, aby „kříž a němu náležející figury nechal zhotovit z kamene a nechal vymalovat kapli (zadní stěnu)“. Protože ale příspěvky obdržené od „dobrých lidí“ nestačily, požádal páter Stehr

²² Loubal, Ladislav: Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy č. 5, 1995, s. 3-7

patronátního pána, tehdy vládnoucího knížete Josepha Johanna Adama Liechtensteina (1722-1732), aby mu pro jeho úmysl zdarma poskytl nutný stavební materiál z Wojeser lomů.

Na tuto žádost dostal tento 14. března následující odpověď:

„Z knížecí milosti tímto milostivě zdarma opatřujeme kámen z našeho kamenolomu potřebný ke vztyčení ohlášeného kříže a dvou lotrů.“ (pozn. Úřední zpráva 20 1719 Moravská Třebová zámecký archiv)

Aby získal nutný stavební materiál, obrátil se zmíněný farář s prosbou na knížete Liechtensteina. Jeho žádost došla v Praze 23. srpna 1723 následujícího vyřízení:

„Staniž se, a ať z moci tohoto našeho milostivého příkazu jsou žadateli poskytnuty ke zbudování několika stanovišť na křížové hoře v Třebové k tomu potřebné cihly a vápno zdarma, bez poplatku za cihly a práci zedníka.“

Současně farář požádal „o nejmilostivější povolení moci přestěhovat sochy nacházející se u kunčinského kostela blíže Třebové na Křížovou horu.“ Tato prosba byla vyřízena následovně:

„Staniž se, a nemáme pochybnosti, že přemístění zmíněných soch z kunčinského kostela blíže Třebové na tamní Křížovou horu bude k jejich větší cti a způsobí větší shromáždění lidu na tomto místě.“

Mohou to být sochy, které se v současnosti nacházejí při vnější straně presbyteria městského kostela“.²³

Moravská Třebová. Náčrt jejích dějin – Rudolf Hikl

„Barokní cestě z denního života do říše mrtvých patří řada výjevů z utrpení Kristova, počínající rozloučením s Matkou z roku 1722 (nákladem zámeckého hejtmana Neudecka), pokračující Olivetskou horou z roku 1718 a čtyřmi kaplemi a obrazy křížové cesty a končící u kalvářských kamenných křížů z roku 1730. Staré dřevěné kříže byly jimi nahrazeny a uloženy za oltářem hřbitovního kostela. Druhá větev této cesty od horního konce „schodů mrtvých“ k bráně hřbitovní byla vysázena stromořadím roku 1737.

²³ Překlad z : Czerny, Alois Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums, Jahrg. XVII, Mai, Brünn 1899, s. 65-67.

*Tou se tehdejší obyvatelé často ubírali, když doprovázeli někoho ze svých mrtvých k věčnému odpočinku, a ona bývala také jejich cestou poslední. Obě cesty vyvolávaly v nich tolik zbožných myšlenek o pomíjivosti všeho pozemského. Nejvíce lákal Křížový vrch věřící – i z dalekého okolí – k pobožnostem v pašijový týden. Z Kunčiny byly k jeho kostelíku převezeny sochy seskupené ve výjevy z utrpení Kristova, které dnes jsou ve vnějších výklencích při presbytáři farního kostela mezi opěrnými pilíři“.*²⁴

Z předešlých dvou textů se dozvídáme více o historii tohoto poutního místa a jeho osudech. První zmínku nacházíme v knize dat (Datenbuch) od Tobiasse Haschkeho, který poukazuje na skupinu Ukřižování, která měla vzniknout ze dřeva na sklonku 16. století. O tom, že na Křížové hoře stály tři dřevěné kříže se můžeme přesvědčit i z jiné literatury²⁵, avšak chybí nám jakákoliv datace, tu nacházíme jediné u Tobiasse Haschkeho. Že dřevěné kříže byly přemístěny do hřbitovního kostela Nalezení sv. kříže, za hlavní oltář, je podloženo též z několika zdrojů. Záhadou však zůstávají údajné kamenné kříže, které nechal zhotovit Ladislav Velen ze Žerotína sochaři Gatschnerem a Faulerem, kteří byli u jeho dvora.²⁶ Kam kříže zmizely a proč byly nahrazeny novými v roce 1730 nám není z textu jasné. Tuto událost však zaznamenal Franz Fritscher²⁷. Výstavbu tří kamenných křížů datuje rokem 1610 a jako autory zmiňuje též sochaře Faulera a Gatschnera. Dále se zmiňuje o osudu kamenných křížů, které byly při bouři v roce 1679 zničeny a až do roku 1713 ponechány svému osudu. Další rok, který se váže k tomuto místu je rok 1723, kdy místní farář a děkan Johann Anton Sther žádá panovníka Josefa Jana Adama Knížete z Liechtensteinu o kámen z lichtenštejnských lomů pro stavbu kamenné Kalvárie, panovník kámen uvolňuje a mezi léty 1730-1740 je datován její vznik.

²⁴ Híkl, Rudolf: Moravská Třebová náčrt jejích dějin, Brno 1949, s. 78.

²⁵ Híkl, Rudolf: Moravská Třebová náčrt jejích dějin, Polygrafie Brno, 1949, s. 78. Pechová, Oliva: Moravská Třebová – Městská rezervace státní památkové správy, Státní památková správa, 1957, s. 42.

²⁶ Fritscher, Franz: Pamětní kniha města Moravská Třebová a obcí dříve příslušných k tomuto dominiu, Praha, 1868, s. 40.

²⁷ Fritscher, Franz, Gedenkbuch der Mährisch Trübau. Mährisch Trübau 1880, s. 121-122.

O jejím autorství se vedly mnohé polemiky, nejvíce odborníků se v minulosti přiklonilo k dílně Jiřího Pacáka. *„Tyto umělecky velmi hodnotné sochy vyšly patrně z dílny Jiřího Pacáka. Typologie postav, pohybově malebně rozevlátá roucha v plasticky plném objemu a jemná modelace ulpívající i na drobných realistických detailech, ukazuje ještě mnohé z velkého odkazu Matyáše Bernarda Brauna, jehož byl Pacák nejvěrnějším spolupracovníkem a žákem. Vročení vzniku těchto soch mezi léta 1730-1740 by pak předpokládalo, že Pacák již před svým trvalým usídlením v Moravské Třebové navázal spojení s městem a častěji sem asi zajížděl.“*²⁸ Eduard Poche upozornil na možný dílenský kontakt Severina Tischlera s litomyšlským Pacákem a také na to, že to byl právě Tischler, který jako Pacákův dlouholetý přítel ho přiměl k přestěhování se do Moravské Třebové. Okruh žáků a následovníků Matyáše Bernarda Brauna ve východních Čechách poprvé definoval v roce 1946 Oldřich J. Blažíček. Severina Tischlera charakterizoval jako *„mistra z Moravské Třebové, činného na Náchodsku.“* V. V. Štech píše o Severinu Tischlerovi, jako o sochaři blízkému rodině Pacáků. Přestože je Tischlerova tvorba v některých momentech Pacákovi blízká, zůstává mezi jejich pojetí sochy řada rozdílů, ať už jde o pojetí drapérie či o celkové pojednání sochy samotné. Nejvýrazněji rozšířil Tischlerovu tvorbu Miloš Stehlík, který mu připsal řadu nových prací (později upustil od autorství Krista na hoře Olivetské). Též významně doplnil novými archivními údaji Tischlerův život Josef Tejkl. Do odborné literatury uvedl jméno Jiřího Františka Pacáka, jako autora Kalvárie Miloš Stehlík v roce 1955. Na podobnosti s tvorbou Severina Tischlera upozornil až Ivo Kořán a Martin Pavlíček.

Po uvolnění kamene v roce 1730 na vytvoření sousoší Kalvárie, musel být již vybrán sochař, pravděpodobně jím byl tedy Tischler, který na ní začal pracovat v těsné návaznosti na sochy zámecké brány v Náchodě a oltář sv. Kříže v Moravské Třebové. V pískovcovém bloku si Tischler počínal se stejnou bravurou, jemností a citem pro detail, jako ve dřevě. Sochař jakoby nerozlišuje materiál ve kterém pracuje. Jeho rukopis se až do roku 1735

²⁸ Pechová, Oliva: Moravská Třebová – Městská rezervace státní památkové správy, Státní památková správa, 1957, s. 42.

nemění a plně mu kámen či dřevo podřizuje. „I v kameni totiž nacházíme řezbářsky pojatý jemný detail, jak ukazují měkce utvářené klikatky bederních roušek Krista i obou lotrů nebo drobné vidlicovité či klínovitě zakončené vrypy na šatu Jana Evangelisty či roušce kryjící hlavu Panny Marie“.²⁹ Podobnosti nalezneme v pojednání drapérie u sv. Jana Evangelisty, u apoštolů na hlavním oltáři v České Skalici (autor: Severin Tischler), ale i u sousoší Krista v Getsemanské zahradě (též Severin Tischler). Drapérie je jakoby nahuštěná ve spodních partiích a silně namačkaná. Andělé stojící po stranách Kalvárie byli v minulosti hodnoceni negativně, většinou však neprávem. Pokud bereme v potaz jejich četné nepůvodní doplňky (ruce, nohy, křídla) v „umělém kamení“, které nejsou příliš zdařilé, musí nám být jasné, že svůj půvab, krásu a dynamičnost tímto ztrácí. I zde však zůstaly zachovány partie, které vypovídají o bravuře s jakou si sochař počínal. Opravdu mistrovsky pak umělec ztvárnil tři těla ukřižovaných. Nejvíce upoutá náš zrak tělo a výraz pravého lotra Gesmase, který odvrací tvář od Krista a tím i od vykoupení své duše, jeho tělem zmítá zoufalství a je napnuto v bolestné křeči, stejně jako u lotra Dismase, který však nebeské království přijal a hlavu přiklání ke Kristu. Jeho tvář je klidnější. Obě těla jsou však podána až naturalistickým způsobem, vzedmuté hrudníky, napnuté svalstvo těla, zkroucené prsty...Tělo Ježíšovo tvoří hlavní vertikálu celé kompozice, do jejíhož středu se sbíhají všechny osy, v jejímž středu oko diváka spočine na těle, které je již otupělé bolestí a plně oddané svému osudu. Ježíš vytváří klidovou linii, jinak dramatického sousoší celé Kalvárie. Výraznou živost do celé kompozice vnáší rozdílné výškové umístění spodních soch a soch ukřižovaných. Vrcholovou částí sousoší Kalvárie je Bůh Otec na nebesích, v kompozici již jednou zmiňované s oltářem sv. Kříže v děkanském kostele, která je pouze stranově obrácená. Tento výjev se liší pouze po stránce materiálové a v menších detailech. V tomto lze tedy spatřovat možný autorův záměr.

²⁹ Pavlíček, Martin: Severin Tischler-sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech, Olomouc, 2008, s. 27.

Kámen v Moravské Třebové jako „hlavní“ sochařský materiál

Geologická stavba Moravské Třebové napovídá, že i nabídka nerostného bohatství v okolí bude dosti pestrá. Ve městě a jeho okolí se vyskytují sedimentární horniny, metamorfované (přeměněné) horniny zábřežské skupiny a nezpevněné usazené horniny. Jako stavební materiál na zdi byl snad nejvíce používán červený a červenohnědý pískovec, který se těžil zejména na Křížovém vrchu, kde ještě najdeme pozůstatky velkých lomů. Další používanou horninou byla světlá křídová opuka, která se těžila například u Starého Města, Detřichova nebo Kunčiny a také na Hřebečovském hřbetu. Kamenicky opracované architektonické články z minulých staletí jsou až na nepatrné výjimky z křídového maletínského pískovce. Je to v podstatě místní surovina, jelikož lomy ve kterých se těžila byly vzdáleny 8-10 km. Maletínský pískovec je také známý jako velmi kvalitní sochařský kámen, který se po mnoho staletí používal na velké části Moravy. Je bílý až nažloutlý s častou růžovou až načervenalou kresbou, je jemnozrnný a poměrně pevný. Často se v něm nacházejí až několik centimetrů velké hnědé železité „broky“. Je poměrně dobře opracovatelný a vůči vlivům povětrnosti je stálý. V Moravské Třebové byl použit u mnoha budov, včetně zámku a také byl oblíben mezi kameníky, o čemž svědčí mnohé portály, odrazníky a řada dalších výrobků. Také všechna starší sochařská díla jsou zhotovena z maletínského pískovce. Provedena je z něj celá kamenná Kalvárie, Loučení Krista s Pannou Marií, Kristus na hoře Olivetské, ale i řada renesančních náhrobků, které po požáru zůstaly zbarveny do růžova.

Jiří František Pacák (1670-1742)

Jiří František Pacák je jedním ze sochařů, jehož jméno bylo a je často spojováno se sochařskou výzdobou vázající se ke Křížové cestě v Moravské Třebové. Také bylo jeho jméno po dlouhý čas spojeno s Kalvárií na Křížovém vrchu a proto je širokou veřejností stále ještě považován za jejího autora.

Narodil se kolem roku 1670 ve Starém Rokytínku u Trutnova a zemřel 11. 8. 1742 v Litomyšli. Je jedním z nejstarších z rodiny Pacáků, která přetvářela Braunův styl v charakteristický místní sloh, jenž výtvarně poznamenal kraj od labské roviny po Krkonoše, Orlické hory a Českomoravskou vysočinu. Jako poddaný jezuitů pracoval od roku 1702 na výzdobě poutního chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Chlumku u Luže, kde vytvořil archivně doložené řezby pro oltář sv. Apolonie a kazatelnu. V Luži setrvává se svou rodinou a manželkou ještě v roce 1715. Zde se mohl setkat s Matyášem Bernardem Braunem, ještě před jejich setkáním v Litomyšli roku 1721, před tímto datem ale v Braunově dílně nepracoval. V letech 1716-1719 Pacák i s rodinou přesídlil do Poličky. Nevíme, kdy si osvojil Braunův dramatický styl, ale po přestěhování do Litomyšle roku 1719 přichází do styku s Braunem a od té doby je jeho věrným následovníkem.³⁰ Dokazuje to i Panna Maria Bolestná u hřbitovního kostela v Lanškrouně z roku 1719.

Důvodem Pacákova přesídlení do Litomyšle byla pravděpodobně dostavba piaristického chrámu Nalezení sv. Kříže, prováděná G. B. Alliprandim, po jeho smrti roku 1720 se stavby ujímá F. M. Kaňka. Roku 1721 je s Braunem uzavřena smlouva na výzdobu chrámu, Pacák se stává vedoucí osobností Braunovy litomyšlské dílny a pod mistrovým občasným vedením zde pracuje do roku 1726. Asi od roku 1725 stojí Pacák v čele samostatně prosperující dílny. Od 20. let se množí jeho monumentální sochařské zakázky, je to Mariánská statue v Žacléři z roku 1725. V roce 1726 dodává pro kostel sv. Petra a Pavla v Morašicích dva oltáře a roku 1731 i kazatelnu (nedochováno). Roku 1727 vytváří kašny se sv. Michaelem a sv. Jiřím, sochu sv. Jana Nepomuckého před radnicí v Poličce a 1727-

³⁰ Tejkl, Josef: Nové poznatky o vztahu Braunovy dílny k sochařské tvorbě ve východních Čechách. Praha 1988.

1731 obrovský mariánský sloup též v Poličce. Rytinu tohoto mariánského sloupu provedl Michal Rentz z Kuksu, který ve svém dopise ze 13. 6. 1738 praví: *„V celém království českém, ani vyhlášenou sochou sv. Trojice v Teplicích nevyjímaje, není podobného uměleckého díla.“*³¹ Oltářní sochy dodává do kostelů po celých východních Čechách. V roce 1727 dělal hlavní oltář ve Smiřicích a v roce 1731 to jsou andělé u obrazu sv. Salvátora v Chrudimi. *„Velké sochy Jáchyma a Anny, lemují obraz Brandlův na hlavním oltáři Smiřické zámecké kaple, poutají niternou opravdovostí, která nemá Braunův elegantní vzlet, ale skoro asketickou vážnost v pohublých tvářích s pevně upjatými pohledy.“*³²

Po roce 1735 mu umírá jeho žena Marta a on se stěhuje do Moravské Třebové, kde se roku 1738 znovu žení s Annou Marií vdovou po malíři Christianu Davidovi. Roku 1737 následuje kamenná P. Marie v Dolním Újezdě a pak v letech 1739-1742 velkolepé zařízení jezuitského kostela v Žacléři. Kdybychom měli nejstručněji charakterizovat podobu jeho soch, řekli bychom, že v jádru zachovávají Braunovu dynamiku, ale povrch mají takřka blátivě rozměklý až k rozbředlosti.³³ Starší Pacák reprezentuje východočeskou variantu Braunovy tvorby. Jeho sochy jsou dramaticky hybné, vlhce přilnavá drapérie rýsuje tělesný tvar i odlétá v záhybech jakoby ždímaných. Je to tvorba nesmírně účinná.

³¹ Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců II. díl (L – Ž). Ostrava 1993.

³² Neumann, Jaromír: Český barok. Praha 1974.

³³ Kořán, Ivo: Braunové. Praha 1999, s. 142.

Severin Tischler (1705-1743)

Severin Tischler se slohově pojí k pozdně baroknímu sochařství východních Čech a jeho tvorba vycházela z díla Matyáše Bernarda Brauna. Tischler tvoří se svitavským rodákem J. A. Heinzem, J. F. Pacákem, F. Pacákem a F. Seitlem názorově spřízněnou skupinu, jejímiž pracemi se Morava stylově začleňuje do souvislosti se sochařskými tvárnými principy vycházejícími právě z díla M. B. Brauna. Sochařská osobnost Severina Tischlera zůstávala dlouhou dobu ve stínu jeho spolupracovníků, hlavně ve stínu Jiřího Františka Pacáka, jemuž byla většina Tischlerových děl neprávem přisuzována. Do okruhu tzv. chrudimské školy mezi Jana Pavla Cechpauera (kol. 1690-1728) a jeho nástupce Ignáce Rohrbacha (1690-1746) zařazuje Jaromír Neumann i Severina Tischlera. Zmiňuje se o něm takto: *„Do téhož okruhu (míněno tím chrudimskou školu) náleží zajímavá, ale zatím málo známá osobnost Severina Stolaře (Tischlera) (1705- po1732), která dokresluje bohatství východočeského barokního sochařství, tvořivě se vyrovnávajícího s velkým odkazem Braunovým³⁴“*.

Severin Tischler se narodil 12. října 1705 ve Svitavách. Rovněž ve Svitavách se Tischler oženil s Paulinou Gromischovou z Moravské Třebové, kde v roce 1735 koupil v Panské ulici dům, jež byl roku 1743 připsán jeho vdově, která se znovu provdala. Žil v přátelských vztazích s malířem J. T. Supperem a se sochaři Frant. Pacákem a Frant. Seitlem v Moravské Třebové. S Josefem Seitlem byl Tischler dokonce i jako svědek na svatbě J. F. Pacáka v Moravské Třebové roku 1738.

První zpráva o jeho činnosti je z roku 1730, kdy seká erb Piccolominiů pro tzv. Piccolominiovskou zámeckou bránu v Náchodě. Dalším doloženým Tischlerovým dílem je hlavní oltář farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici (1732). Roku 1735 byla uzavřena smlouva na vybudování sloupu Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého pro náměstí v Uničově. Na tomto sloupu spolupracoval Tischler s Františkem Josefem Seitlem a s Ignácem Winklerem. Dalším doloženým dílem jsou dřevěné bysty čtyř

³⁴ Neumann, Jaromír: Český barok. Praha, 1974.

evangelistů na soklech pro děkanský kostel v Moravské Třebové (nedochováno). Na základě stylových analýz doloženého díla s díly dalšími, bylo připsáno Tischlerovi i mnoho dalších prací. My můžeme jmenovat alespoň ty, co jsou pro nás nejdůležitější.³⁵

Oltář sv. Kříže, pochází z roku 1730, jde o bíle štafírované dřevo. Kompozice Boha Otce nás odkazují ke kamenné Kalvárii. Figury Víry a Naděje, též z oltáře sv. Kříže nesporně nesou mnoho znaků typických pro Tischlerovu tvorbu. Dále je to Kristus v Getsemanské zahradě a Kristus korunovaný trním, po roce 1730, jde o polychromované dřevo, které je součástí již zmíněného Pašijového cyklu. V neposlední řadě pak kamenná Kalvárie na Křížovém vrchu.

Tischlerův styl tvorby lze rozdělit do dvou období. První styl je tzv. raný, do roku 1735. Jde o charakteristickou fyziognomii se zřetelnými očnicovými oblouky, mandlovitá oční víčka a zapadlé oči. V pojetí drapérie je též Tischlerova tvorba velice specifická, skládá drapérii, zakončuje ji kapkovitě či vidlicovitě, a to velice intenzivně, čímž navyšuje expresi. Dále je pro něj typické řasovité skládání a odlétávající cíp pláště. V roce 1735 se jeho styl výrazně mění, začíná lámat měkké záhyby drapérie, z kterých pak vznikají ostré krystalické hranoly a to zvláště u drapérie v partiích kolen a hlavy. Měkkost však nevylučuje, ale obohacuje ji tímto kubizováním. Tyto „kubizující formy“ jsou pak navíc podpořeny vypjatou expresivní a dynamickou kompozicí. Dílo Severina Tischlera je velice specifické a jeho projevy ho můžeme zařadit do širšího uměleckého proudu tehdejší Evropy. Pro tento jeho styl je tedy příznačná vyhraněná stylizace drapérie soch, která je utvářena v „lámaném stylu“ a „kubizujících formách“.

³⁵ Více v: Pavlíček, Martin: Severin Tischler-sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech - Soupis dochovaného díla, Olomouc, 2008, s. 60-87, kat. č. 1.

Závěr

Moravská Třebová je městem pozoruhodným s četnými zajímavými památkami. Tzv. Křížová cesta v Moravské Třebové je místem vyjímečným a i přes svoji neúplnost místem dokonalým, stejně jako město samé. Při snaze vytvořit stručnou a jasnou linii Křížové cesty, můžeme narazit na mnohé nejasnosti, ale i přesto se snad podařilo nastínit onu dobu, ve které cesta vznikala, co její vznik doprovázelo a pravděpodobný fenomén Křížové cesty nazvat alespoň pravděpodobným. V této práci se díky četným archiváliím podařilo objasnit doposud méně jasnou historii místa. Otázkou však stále zůstává autorství mnohých dalších soch, které je stále otevřeno. Je to úkol nelehký, který vyžaduje mnoho sil, zkušeností a informací, ale i tak nemusí být vždy splněn. V oblasti Moravskotřebovska působilo několik významných sochařských osobností, které se vždy do jisté míry ovlivňovaly, napodobovaly či si dokonce vypomáhaly a proto rozlišení jednotlivých autorů je velmi nelehké. Tato práce se pokusila o jakýsi souhrn dosavadních zjištění a poznatků a můžeme tedy doufat, že poslouží i jako materiál a podklad pro další studie o tak jedinečném díle, jakým Křížová cesta v Moravské Třebové je.

Prameny:

Národní památkový ústav Praha, Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953. (Fotografie jsou uloženy ve složce *Moravská Třebová*, jsou bez inv. č.)

Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, autor fotografií: Č.Šíla, 1951. (Fotografie jsou uloženy ve složce *Moravská Třebová*, inv. č. jsou uvedena pod fotografiemi v obrazová příloze.)

Muzeum Moravská Třebová.Fotoarchiv. (Fotografie jsou uloženy ve složce *Křížová cesta*, jsou bez inv. č.)

Moravská zemská knihovna Brno. Schrammova sbírka. (Dohledaná rytina je bez inv. č.)

Seznam literatury:

Czerny, Alois, Zur Kunstgeschichte Mährisch – Trübau's. In: *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe – Museums*, XVII, Brünn 1899, s. 65-67.

Fouilloux, Danielle – Langlois, Anne a kolektiv, *Slovník biblické kultury*. Paříž 1990.

Fritscher, Franz, *Gedenkbuch der Mährisch Trübau*. Mährisch Trübau 1880.

Hikl, Rudolf, *Moravská Třebová – náčrt jejích dějin*. Moravská Třebová 1949.

Kolektiv autorů, (ed.) Horová, Anděla, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění (N/Ž)*. Praha 1995.

Kolektiv autorů, (ed.) Horová, Anděla, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*. Praha 2006.

Kořán, Ivo, *Braunové*. Praha 1999.

Košvanec, Aleš, *Křížové cesty v Nových Hradech u Litomyšle a ve Stárkově*. Bakalářská práce. Litomyšl 2008.

Kovařík, Zdeněk – Skalík, Tomáš, *Restaurátorská dokumentace – Loučení Krista s Pannou Marií*. Sbíрка restaurátorských dokumentací s vlastních zdrojů (strojopis). Fakulta restaurování, Litomyšl 2001.

Krejča, Jáchym – Zeman, David, *Restaurátorská dokumentace - Loretánská kaple při farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Moravské Třebové*. Sbíрка restaurátorských dokumentací s vlastních zdrojů. Fakulta restaurování, Litomyšl 1994/1995.

Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996.

Kuča, Karel, *Atlas památek Česká republika A/N*. Praha 2002.

Loubal, Ladislav, *Hřebečské baroko*. Moravská Třebová 1996.

Macháčková, Hana. *Děkanský kostel nanebevzetí Panny Marie v Moravské Třebové*. Brno 2006.

Martínková, Jana, *Renesanční náhrobníky a lapidárium na hřbitově*

v Moravské Třebové. *Moravskotřebovské vlastivědné listy* č. 5/1995.. Moravská Třebová 1995, s. 19-22.

Nekuda, Vladimír – Janák, Jan, *Moravskotřebovsko-svitavsko (Vlastivěda moravská)*. Brno 2002.

Neumann, Jaromír, *Český barok*. Praha 1974. Druhé, přepracované vydání.

Pavlíček, Martin, Severin Tischler. *Průzkumy památek II, 2006, ročník XIII, č. 2, s. 35-90*. Praha 2006.

Pavlíček, Martin, Severin Tischler. *Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*. Katalog výstavy. Olomouc 2008.

Pechová, Oliva, *Moravská Třebová – Městská Třebová – Městská rezervace státní památkové správy*. Praha 1957.

Poche, Emanuel a kolektiv, *Umělecké památky Čech 2 K – O*. Praha 1978.

Royt, Jan, *Slovník biblické ikonografie*. Praha 2007.

Stehlík, Miloš, *Moravskotřebovské pašije*. Moravská Třebová 1994.

Štech, Václav Vilém, *Matyáš Bernard Braun*. Dohady a jistoty. Výbor studií a článků. Praha 1967.

Tejkl, Josef, Nové poznatky o vztahu Braunovy dílny k sochařské tvorbě ve východních Čechách, in: *Matyáš Bernard Braun 1684–1738. Sborník vědecké konference v Praze 26. a 27. listopadu 1984*. Praha 1988.

Toman, Prokop, *Nový slovník československých výtvarných umělců II. díl (L – Ž)*. Ostrava 1993.

Vilímková, Milada, *Některá díla Matyáše Bernarda Brauna v očích soudobé kritiky*. Praha 1988.

Ziehr, Wilhelm, *Kříž. Symbol – zobrazování – význam*. Kostelní Vydří 1997.

Seznam vyobrazení

„Křížová cesta v proměnách času“

Obr. 1, 2. Mapa Moravské Třebové, detail: Křížový vrch s Kalvárií, z roku 1785.

Obr. 3. Pohled na Moravskou Třebovou, (v pravém dolním rohu: Kristus na hoře Olivetské). Rytinu provedl Johann Adam Denselbach, mezi léty 1718 - 1721. Moravská zemská knihovna Brno. Schrammova sbírka.

Obr. 4. Moravská Třebová. Děkanský kostel. Pohled. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko. Inv. č. 31. 129.

Obr. 5. Pohled na děkanský kostel. Muzeum v Moravské Třebové.

Obr. 6, 7, 8. Pohledy. Křížový vrch. Muzeum v Moravské Třebové.

Obr. 9, 10. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Oltář sv. Kříže, detail: Bůh Otec na nebesích. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko. Inv.č. 48. 246.

Obr. 11, 12. Děkanský kostel Panny Marie. Oltář sv. Kříže. Sochy Víry a naděje.

Obr. 13. Detail: Naděje. Muzeum v Moravské Třebové. Foto: J. R. Lidl. 1935.

Obr. 14. Sousoší Loučení se Krista s Pannou Marií. Ulice Jevíčská. Inv. č. 30. 966.

Obr. 15. Schody mrtvých. Inv. č. 30. 953. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 16. Kristus na hoře Olivetské. Národní památkový ústav Praha. Fotoarchiv ústředního pracoviště. Pohled.

Obr. 17. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Pohled od JZ. Inv.č. 35.804. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 18. Interiér kostela Nalezení sv. Kříže. Obrazy z Křížové cesty z r. 1661. Kristus je přibit ke kříži, Ukřižování. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 19. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Hlavní oltář s třemi dřevěnými kříži. Inv. č. 37. 027. Foto z doby okupace. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 20. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Pohled na kříž. Inv.č. 36.932.

Obr. 21. Detail: Kamenný reliéf Posledního soudu z podstavce kříže.

M. Sommer, 1753. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 22, 23, 24. Moravská Třebová. Lapidárium. Náhrobky rodiny Littwitzů. Epitaf Jiřího Littwitze, detail Jana L., epitaf Jana Littwitze - uprostřed/1618/. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 25. Podobizna děkana Stehra, který se zasloužil o vznik Kalvárie na Křížovém vrchu. Muzeum V Moravské Třebové.

Obr. 26. Kaple na Křížovém vrchu. Inv. č. 40. 729. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 27. Křížový vrch s kaplemi. Inv. č. 30. 198. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 28, 29. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie, vnější výklenek presbyteria se sousoším Krista na hoře Olivetské. Inv. č. 48. 239. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 30, 31, 32, 33, 34. Kalvárie na Křížovém vrchu.

Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 35, 36. Kalvárie. Ukřižovaný – Bůh Otec s anděli. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 37. Kalvárie. Kristus a Bůh Otec. Národní památkový ústav Praha, Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

Obr. 38, 39. Kalvárie. Panna Marie a sv. Jan Evangelista. Národní památkový ústav Praha. Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

Obr. 40, 41. Kalvárie. Levý a pravý anděl. Národní památkový ústav Praha. Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

„Křížová cesta v současnosti“

Obr. 42, 43. Pohled na děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a jeho vnější výklenek presbyteria, ve kterém bylo umístěno sousoší Krista na hoře Olivetské. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 44, 45. Loučení Krista s Pannou Marií. 1722. Foto Ivana Havlíčková.

Obr. 46, 47. Schody mrtvých. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 48, 49, 50. Kristus na hoře Olivetské. Do roku 1721?. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 51, 52. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Ukřižovaný (bez rány) před kostelem, M. Sommer, 1753. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 53, 54. Epitafy umístěné při vnější zdi kostela a pohled do hřbitovního lapidária náhrobků. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 55, 56. Kaple na Křížovém vrchu. Okolo 1723. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 57, 58. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Sousoší Krista na hoře Olivetské, tři spící apoštolové. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 59. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Sousoší Krista na hoře Olivetské. Kristus podpíraný andělem. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 60, 61. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Kristus před Kaifášem. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 62, 63. Pašijový cyklus. Ruce Krista před Kaifášem a ruce Krista korunovaného trním. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 64, 65. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Kristus korunovaný trním. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 66, 67. Kalvárie na Křížovém vrchu. Celkový pohled. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 68. Kalvárie na Křížovém vrchu. Ukřižovaný Kristus a Bůh Otec. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 69. Kalvárie na Křížovém vrchu. Ukřižovaný Kristus. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 70. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Dismas. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 71. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Gesmas. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 72, 73. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Gesmas. Po roce 1730. Foto Ivana Havlíčková.

Obr. 74, 75. Kalvárie na Křížovém vrchu. Panna Marie a sv. Jan Evangelista. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková

Obr. 76, 77. Kalvárie na Křížovém vrchu. Dva andělé. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obrazová příloha

„Křížová cesta v proměnách času“

Obr. 1, 2. Mapa Moravské Třebové, detail: Křížový vrch s Kalvárií, z roku 1785.

Obr. 3. Pohled na Moravskou Třebovou, (v pravém dolním rohu: Kristus na hoře Olivetské). Rytinu provedl Johann Adam Denselbach, mezi léty 1718-1721. Moravská zemská knihovna Brno. Schrammova sbírka.

Obr. 4. Moravská Třebová. Děkanský kostel. Pohled. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko. Inv. č. 31. 129.

Obr. 5. Pohled na děkanský kostel. Muzeum v Moravské Třebové.

Obr. 6, 7, 8. Pohledy. Křížový vrch. Muzeum v Moravské Třebové.

Obr. 9, 10. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Oltář sv. Kříže, detail: Bůh Otec na nebesích. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko. Inv.č. 48. 246.

Obr. 11, 12. Děkanský kostel Panny Marie. Oltář sv. Kříže. Sochy Věry a naděje. Obr. 13. Detail: Naděje. Muzeum v Moravské Třebové. Foto: J. R. Lidl. 1935.

Obr. 14. Sousoší Loučení se Krista s Pannou Marií. Ulice Jevíčská. Inv. č. 30. 966.

Obr. 15. Schody mrtvých. Inv. č. 30. 953. Národní památkový ústav Brno, Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

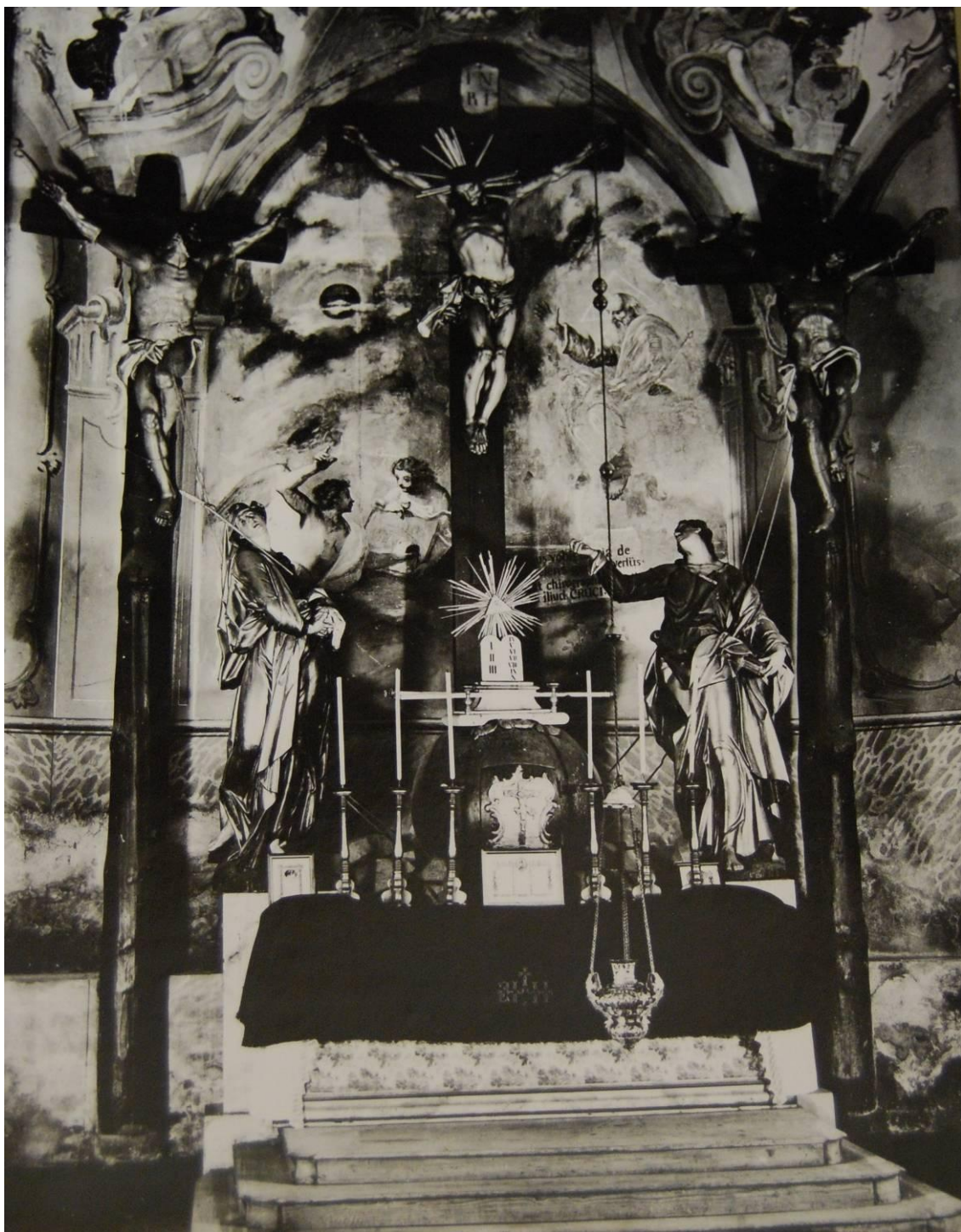
Obr.16. Kristus na hoře Olivetské. Národní památkový ústav Praha. Fotoarchiv ústředního pracoviště. Pohled.

Obr. 17. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Pohled od JZ. Inv.č. 35.804. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 18. Interiér kostela Nalezení sv. Kříže. Obrazy z Křížové cesty z r. 1661. Kristus je přibit ke kříži, Ukřižování. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 19. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Hlavní oltář s třemi dřevěnými kříži. Inv. č. 37. 027. Foto z doby okupace. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 20. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Pohled na kříž. Inv.č. 36.932. Obr. 21. Detail: Kamenný reliéf Posledního soudu z podstavce kříže. M. Sommer, 1753. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 22, 23, 24. Moravská Třebová. Lapidárium. Náhrobky rodiny Littwitzů. Epitaf Jiřího Littwitze, detail Jana L., epitaf Jana Littwitze - uprostřed/1618/. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 25. Podobizna děkana Stehra, který se zasloužil o vznik Kalvárie na Křížovém vrchu. Muzeum V Moravské Třebové.

Obr. 26. Kaple na Křížovém vrchu. Inv. č. 40. 729. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 27. Křížový vrch s kaplemi. Inv. č. 30. 198. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 28, 29. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie, vnější výklenek presbyteria se sousoším Krista na hoře Olivetské. Inv. č. 48. 239. Národní památkový ústav Brno. Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 30, 31, 32,
33, 34. Kalvárie
na Křížovém
vrchu.
Národní
památkový ústav
Brno. Fotoarchiv
bývalého
památkového
úřadu pro
Moravu a
Slezsko.

Obr. 35, 36. Kalvárie. Ukřižovaný – Bůh Otec s anděli. Národní památkový ústav Brno.
Fotoarchiv bývalého památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Obr. 37. Kalvárie. Kristus a Bůh Otec. Národní památkový ústav Praha, Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

Obr. 38, 39. Kalvárie. Panna Marie a sv. Jan Evangelista. Národní památkový ústav Praha. Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

Obr. 40, 41. Kalvárie. Levý a pravý anděl. Národní památkový ústav Praha.
Fotoarchiv ústředního pracoviště, autor fotografií: Č. Šíla, 1951 a 1953.

„Křížová cesta v současnosti“

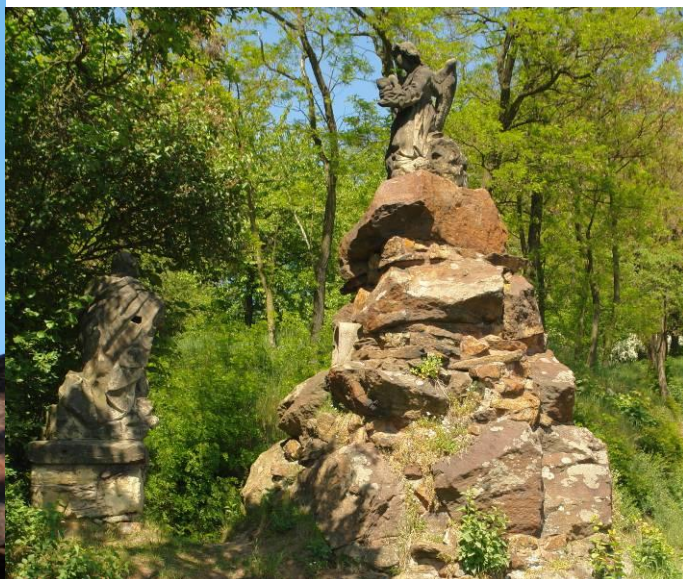
Obr. 42, 43. Pohled na děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie a jeho vnější výklenek presbyteria, ve kterém bylo umístěno sousoší Krista na hoře Olivetské.
Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 44, 45. Loučení Krista s Pannou Marií. 1722. Foto Ivana Havlíčková.

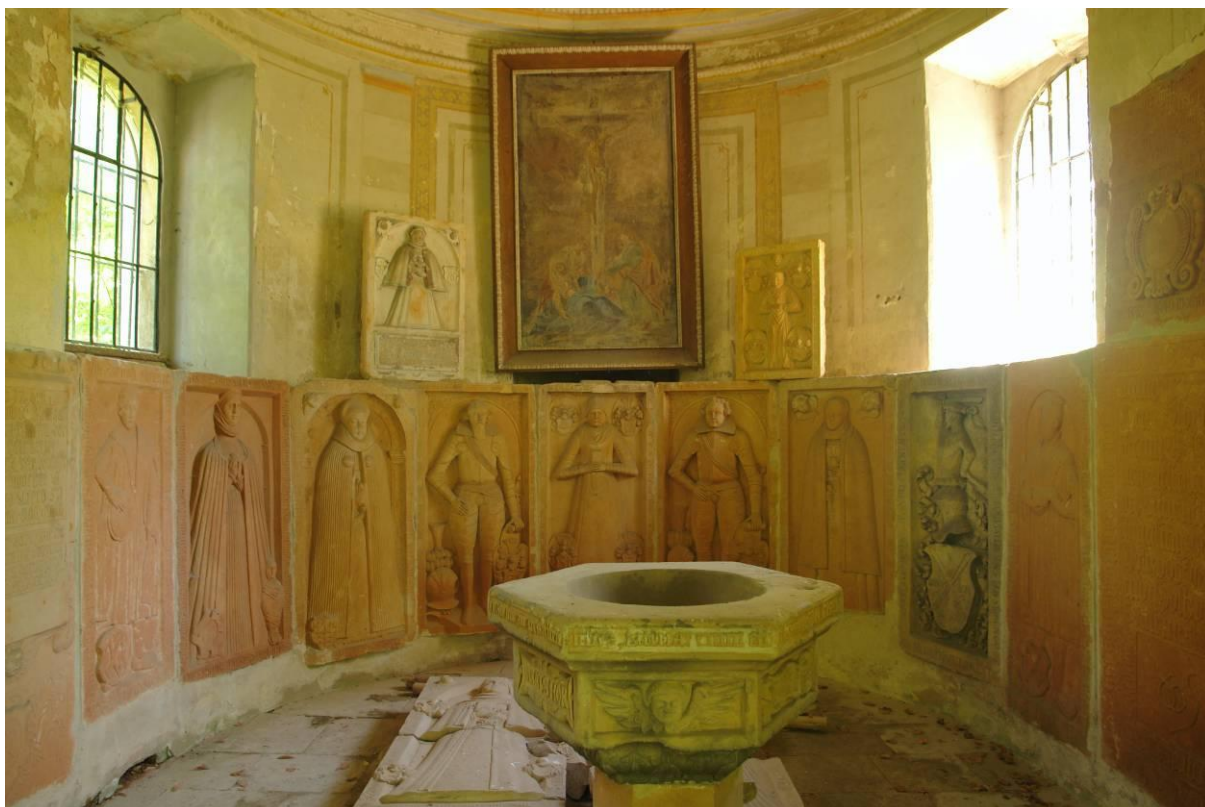
Obr. 46, 47. Schody mrtvých. Foto: Ivana Havlíčková.

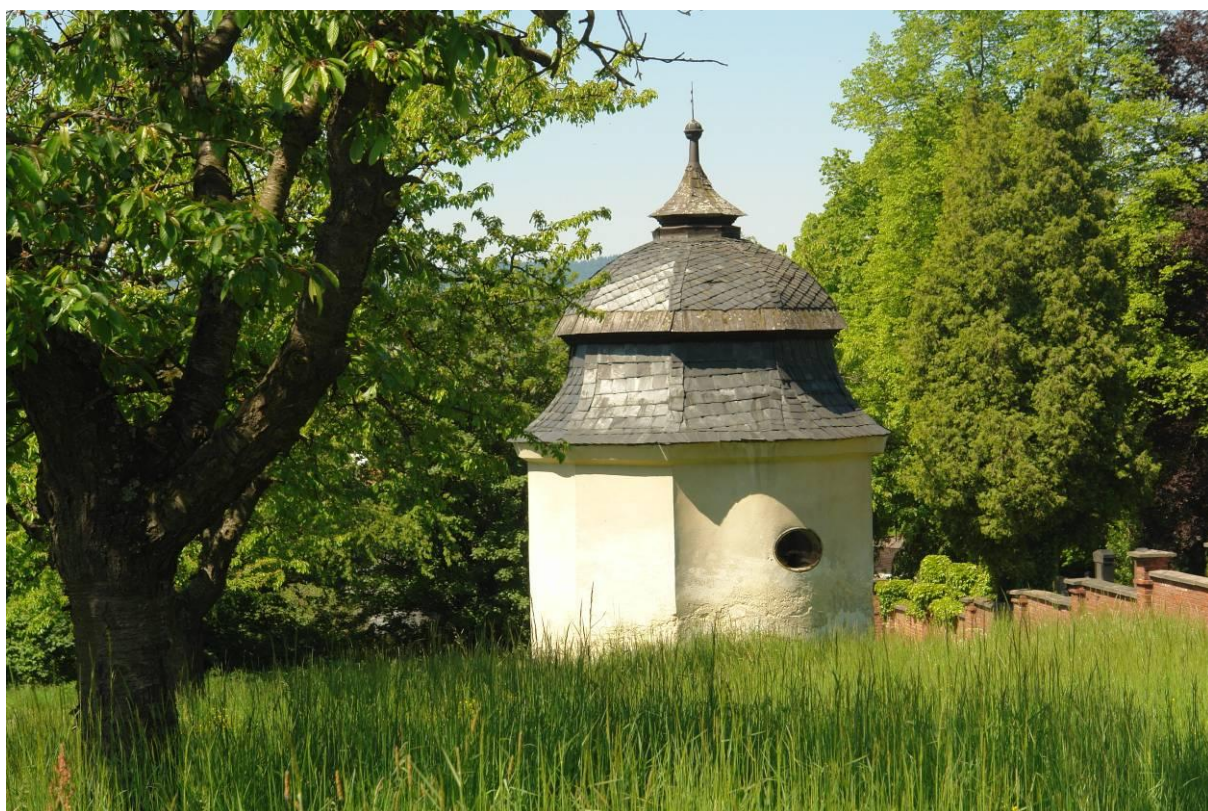
Obr. 48, 49, 50. Kristus na hoře Olivetské. Do roku 1721?. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 51, 52. Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže. Ukřižovaný (bez rány) před kostelem, M. Sommer, 1753. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 53, 54. Epitafy umístěné při vnější zdi kostela a pohled do hřbitovního lapidária náhrobků. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 55, 56. Kaple na Křížovém vrchu. Okolo 1723. Foto: Ivana Havlíčková.

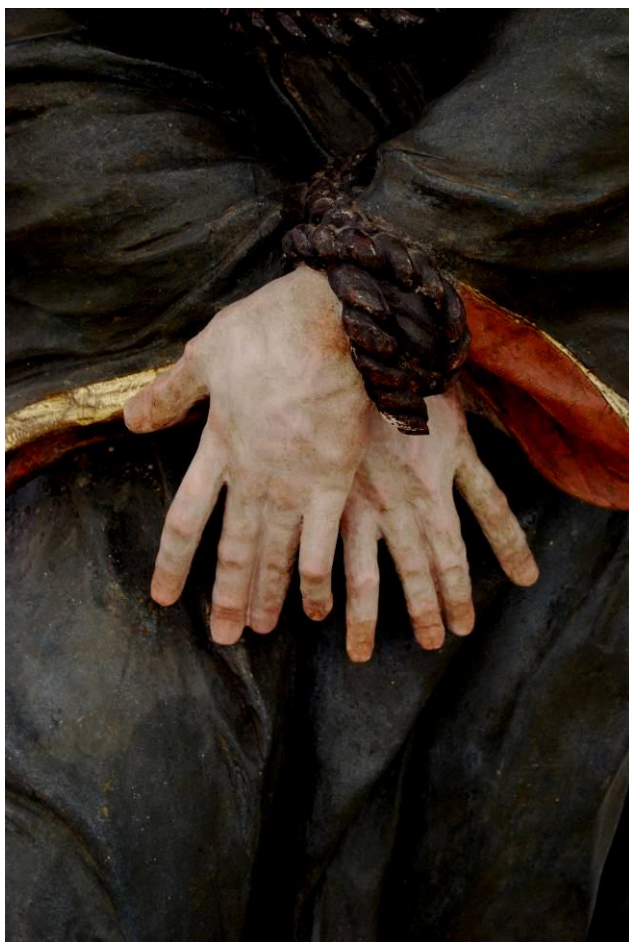
Obr. 57, 58. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Sousoší Krista na hoře Olivetské, tři spící apoštolové. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 59. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Sousoší Krista na hoře Olivetské. Kristus podpíraný andělem. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

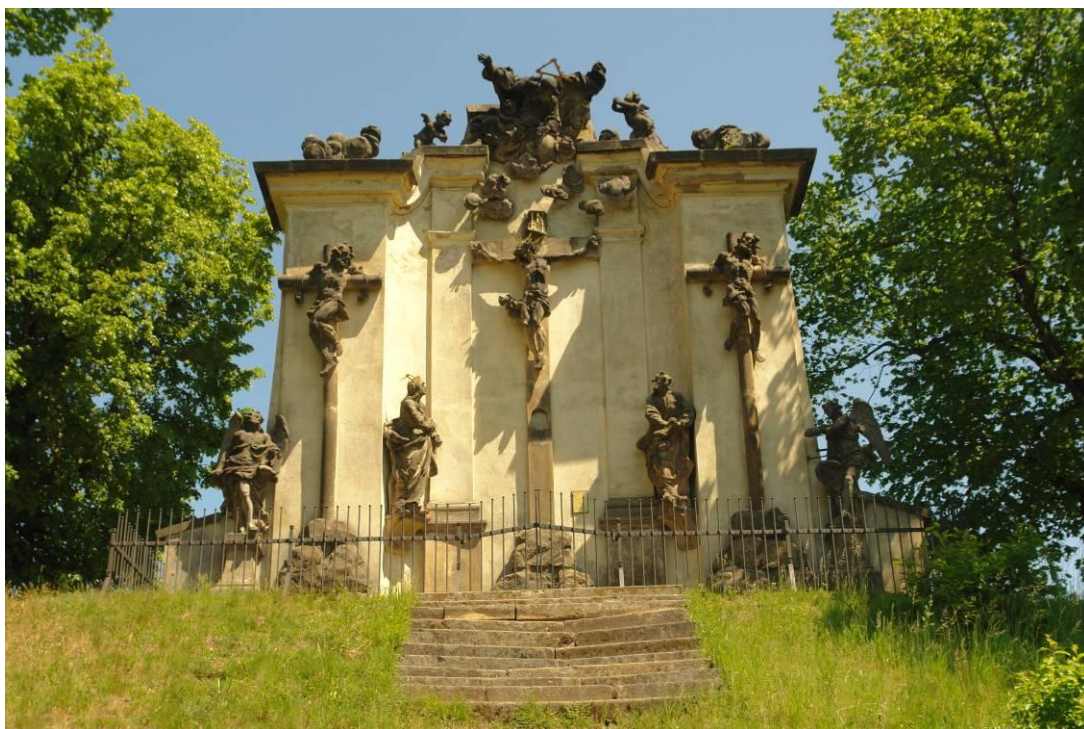
Obr. 60, 61. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Kristus před Kaifášem. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

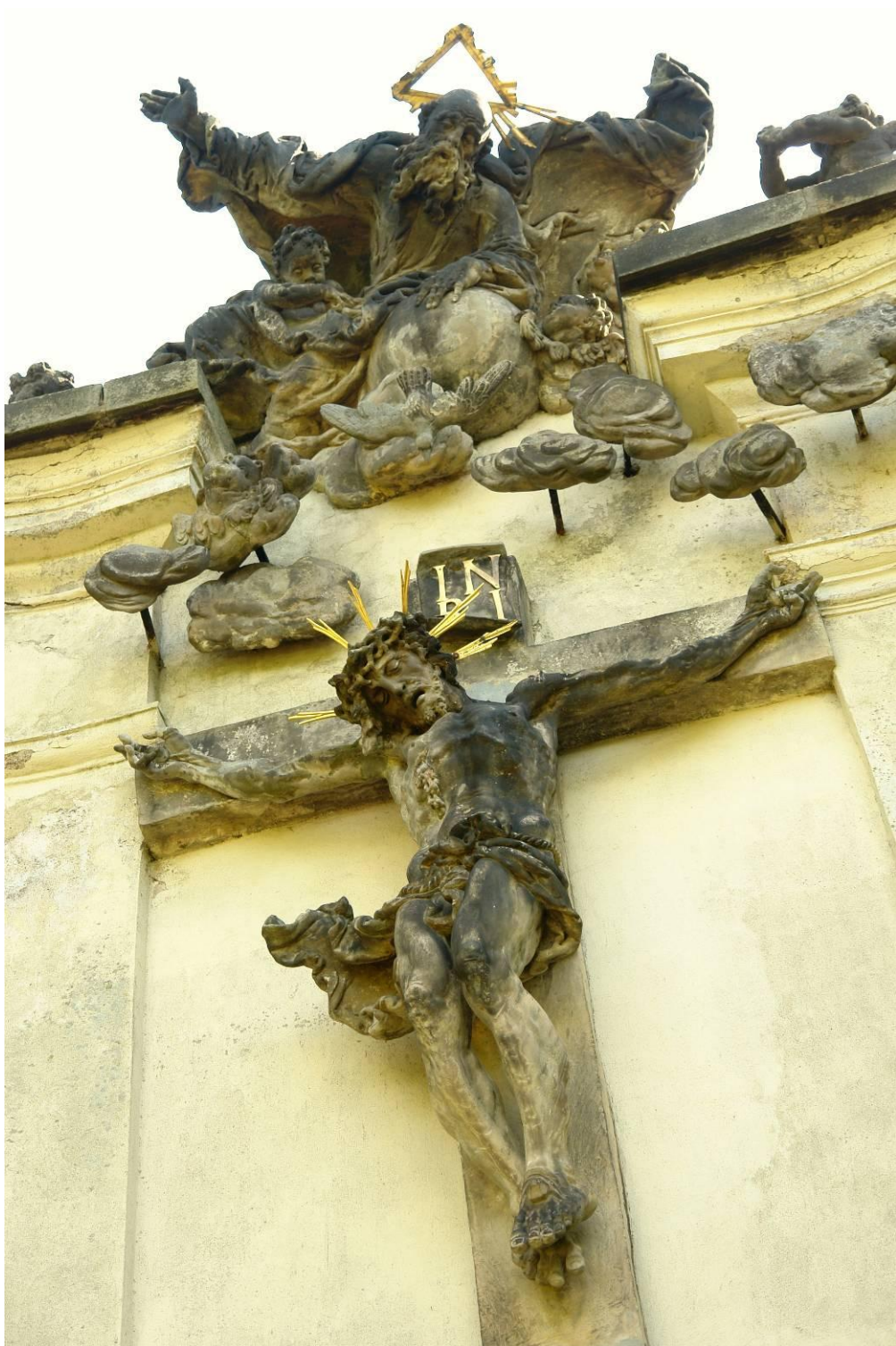
Obr. 62, 63. Pašijový cyklus. Ruce Krista před Kaifášem a ruce Krista korunovaného trním.
Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 64, 65. Františkánský klášter v Moravské Třebové. Pašijový cyklus. Kristus korunovaný trním. Okolo 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

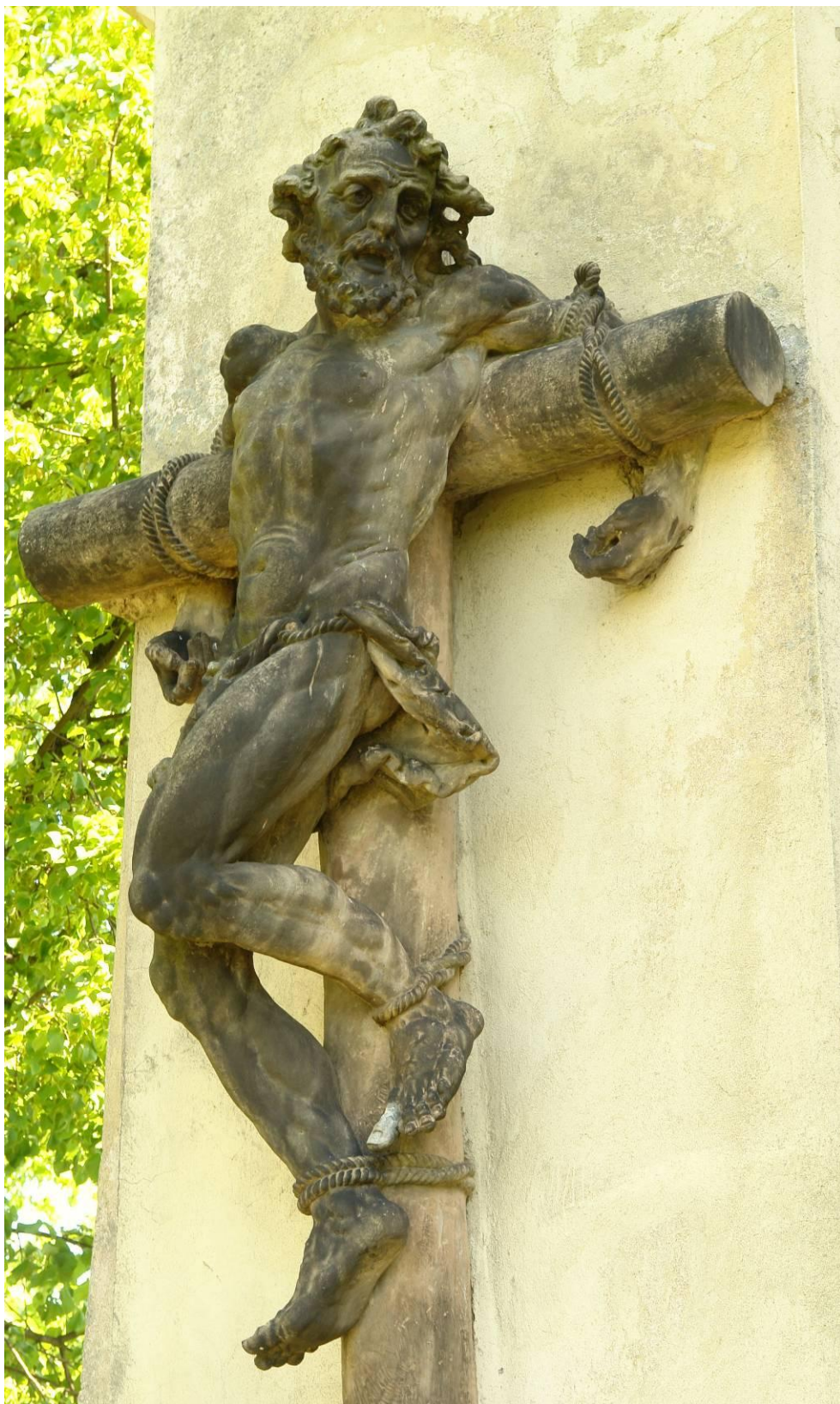
Obr. 66, 67. Kalvárie na Křížovém vrchu. Celkový pohled. Po roce 1730.
Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 68. Kalvárie na Křížovém vrchu. Ukřižovaný Kristus a Bůh Otec. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

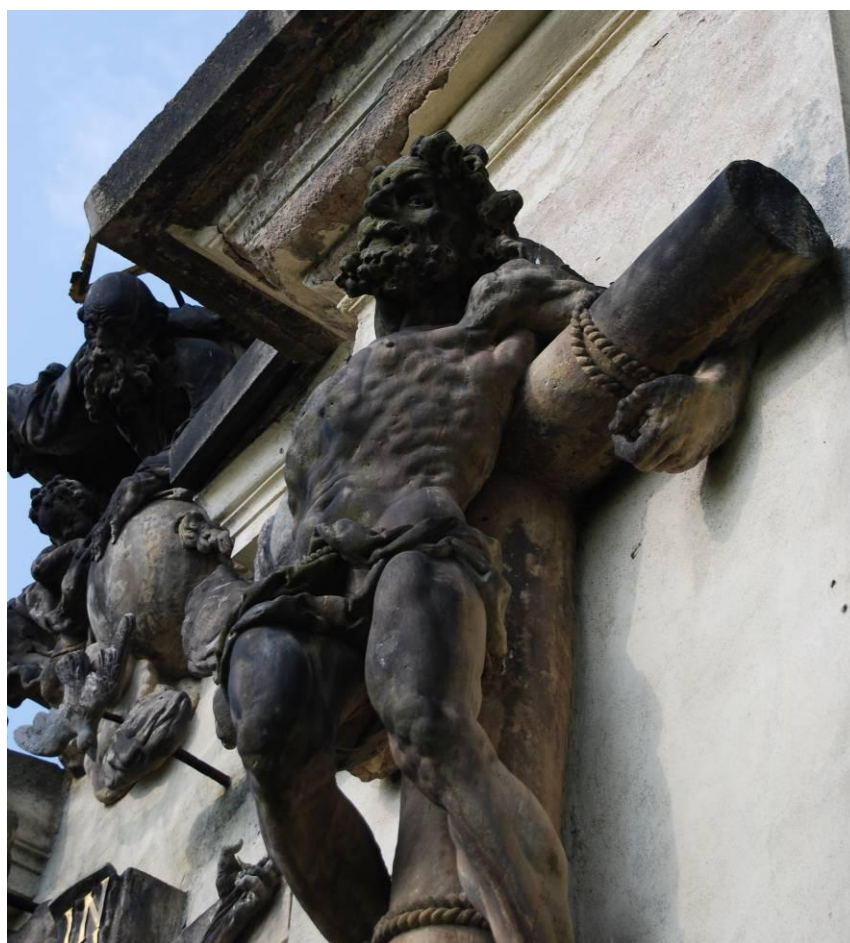
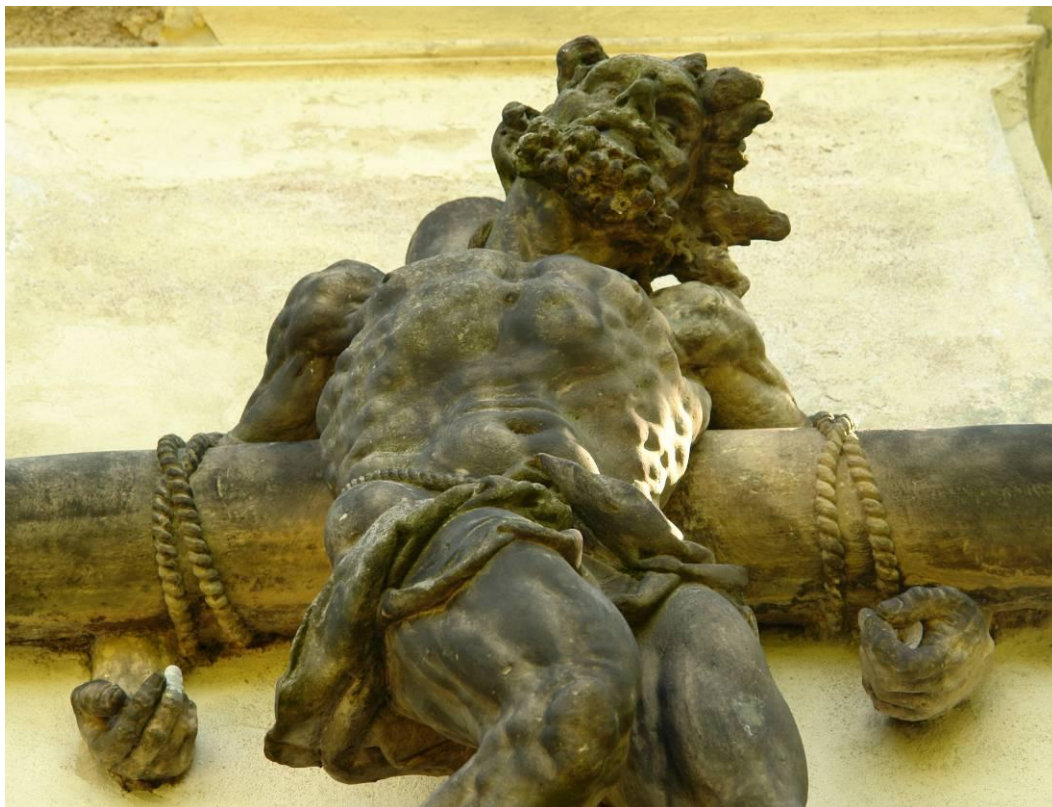
Obr. 69. Kalvárie na Křížovém vrchu. Ukřižovaný Kristus. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

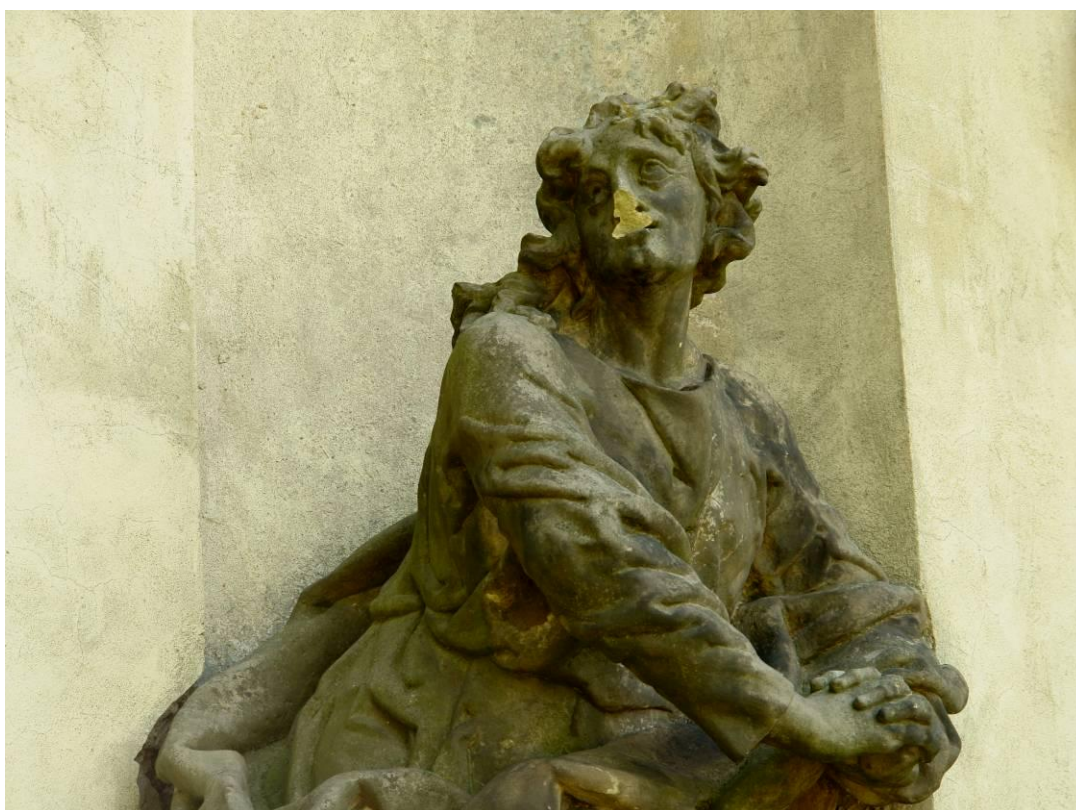
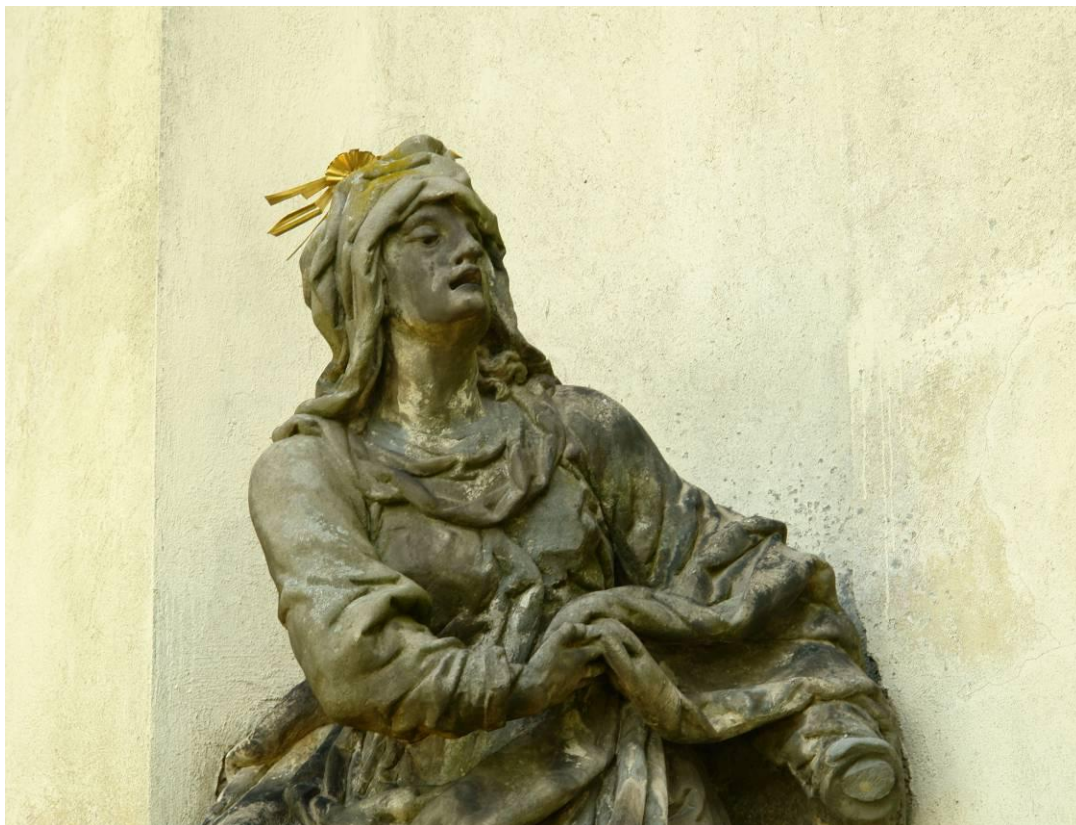
Obr. 70. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Dismas. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 71. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Gesmas. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 72, 73. Kalvárie na Křížovém vrchu. Lotr Gesmas. Po roce 1730. Foto Ivana Havlíčková.

Obr. 74, 75. Kalvárie na Křížovém vrchu. Panna Marie a sv. Jan Evangelista. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

Obr. 76, 77. Kalvárie na Křížovém vrchu. Dva andělé. Po roce 1730. Foto: Ivana Havlíčková.

